

Lidyalılar ve Dünyaları

The Lydians and Their World

Hazırlayan / Edited by:
Prof. Dr. Nicholas D. Cahill

T. C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

İSTANBUL

Lidyalılardan Önce Lidya

Lydia Before the Lydians

Christopher Roosevelt

Giriş

Bir Demir Çağı krallığı olan Lidya'nın başkenti Sardeis'in yükselmesinden çok önce, tarihi Lidya bölgesi bin yıl boyunca iskân görmüştü. Yine de Lidya dili konuşan toplulukların Orta Batı Anadolu'nun bu kısmına kesin olarak ne zaman geldikleri tam anlamıyla açıklığa kavuşmamıştır. En iyi şekilde daha geç tarihe ait klasik kaynaklardan bildiğimiz "Lidya"nın bölgesel tanımı, Demir Çağı Sardeis'inde tarihi kralların saltanatlarından önce pek önem arz etmemiş olabilir. Dolayısıyla "Lidyalılardan önce Lidya" üzerine bir araştırma bir şekilde tartışmalı coğrafi ve kronolojik sınırlarla ifade edilmek zorundadır. Lidya'nın en erken sakinlerinin bölgesel tanımı ve kültürel bileşimi konusunda halen yeterli bilgiye sahip değiliz. O halde buradaki odak noktamız, ana yurdu Gediz (antik Hermos), Küçük Menderes (antik Kaystros) ve bunların Manisa, İzmir ve Uşak'taki kollarının yarattığı geniş vadilerden meydana gelen Lidya Krallığı'nın toprakları ile örtüşen İç Orta Anadolu'dur. Kronolojik olarak, bu inceleme yak. MÖ 1200'de, Geç Tunç Çağının sonu ile Yunan kaynaklarında değinilen Sardeis'te merkezi iktidarın kademeli yükselişine yol açan, ama çok az araştırılmış Geç Tunç Çağından Erken Demir Çağına geçiş evresine kadar olan zaman dilimini ele alır.

Orta Batı Anadolu'nun prehistorik geçmişi ile ilgili araştırmalar bir yüzyıldan fazla bir süredir devam etmektedir, ama bunlar sadece yakın zamanda yoğunlaşmıştır. Kazılardan ziyade yüzey

Introduction

Long before the rise of Sardis, the capital of the Iron Age Kingdom of Lydia, the broad region of historical Lydia had been inhabited for millennia. Yet precisely when Lydian-speaking populations first migrated into this area of central western Anatolia is inexactly known, and the regional definition of "Lydia" itself, as known best from later Classical sources, may have had little significance before the reigns of the historically attested kings of Iron Age Sardis. Thus, a review of "Lydia before the Lydians" must be defined by somewhat arbitrary geographical and chronological limits; we are still very ignorant of the cultural composition and regional definition of the area's earliest inhabitants. Our focus here, then, will be on the area of inland central western Anatolia that overlaps the historical kingdom of Lydia, defined at its core by the broad valleys of the Gediz (Classical Hermus) and Küçük Menderes (Classical Kayster) Rivers and their larger tributaries in the modern Turkish provinces of Manisa, İzmir, and Uşak. Chronologically, coverage will conclude with the end of the Late Bronze Age, ca. 1200 BCE, and the still little-explored transition from the Late Bronze Age to the Early Iron Age, which led to the gradual rise of a centralized power at Sardis, as chronicled in Greek sources.

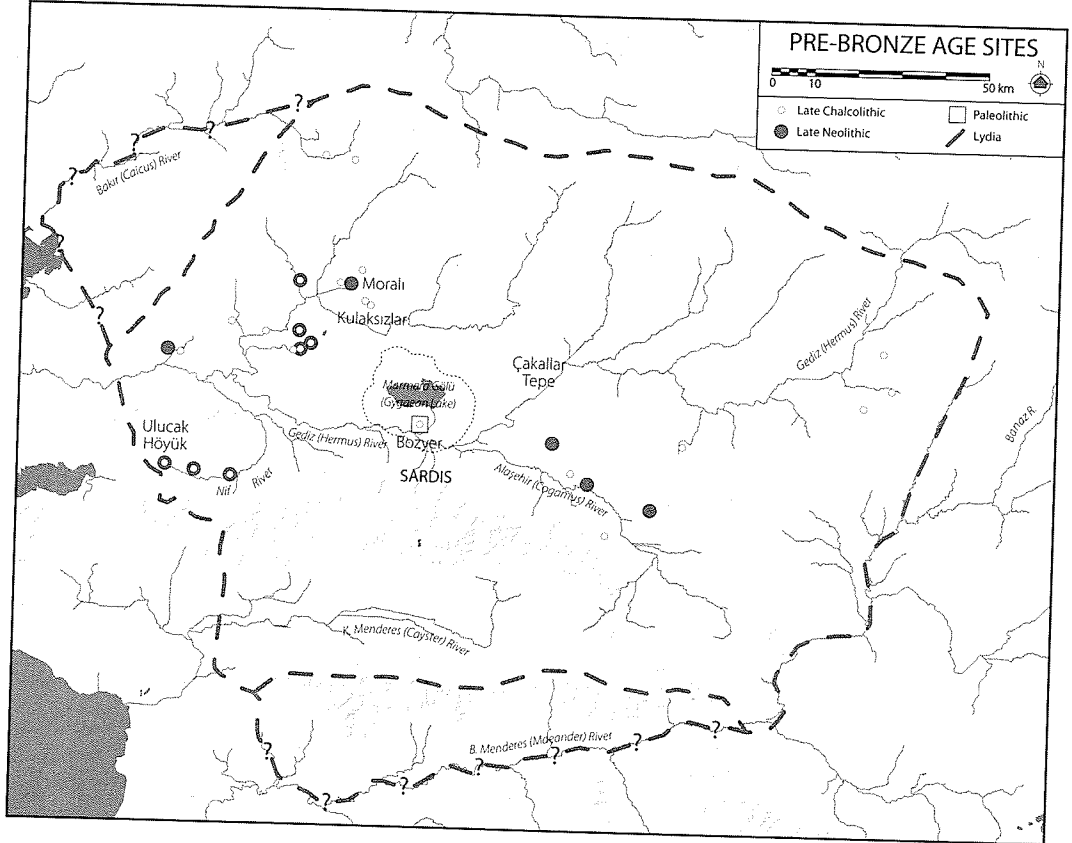
Research into the prehistoric archaeology of central western Anatolia has been conducted now for more than a century, but only recently intensively. That it has been defined primarily by

araştırmalarıyla şekillenen bu dönem, bölgedeki önemli yerleşmelerin yayılımının genel olarak anlaşılmasına katkı sağlamıştır, ancak stratigrafik denetimin eksikliği, yerel kronolojilerin Anadolu ve Ege'deki daha geniş çaplı gelişmelerle olan ilişkileri hakkında daha fazla bilgi edinme ihtiyacını doğurmaktadır. Mevcut bilgilerimizdeki boşluklar ayrıca, diğer tipte ve büyüklükteki yerleşmeleri göz ardı etme pahasına sadece dikkat çeken höyükleri bulmaya ve kronolojik olarak tanımlamaya odaklı yüzey araştırmalarından ile halen aktif alüvyal ve erozyonel süreçlerin nehir vadilerini içindeki ve etrafındaki erken dönem sit alanlarını yok etmesinden kaynaklanmaktadır.¹ Yine de, görünen o ki, bölgenin prehistorik arkeolojisi özellikle zengindir ve Paleolitik'ten Geç Tunç Çağı'na kadar olan zaman dilimini kapsamaktadır. Süregelen ve gelecekteki yüzey araştırmaları ile kazılar önemi giderek artacak sonuçlar vaat etmektedir.² Neolitik ve Geç Tunç Çağı arasında Orta Anadolu'da

Res.1. Ortabatı Anadolu'daki Paleolitik, Neolitik ve Kalkolitik yerleşimleri gösteren harita. Orta Lidya'daki Marmara Gölü etrafında bulunan yerleşmeler için bkz. Res. 16.

Fig.1. Map of Paleolithic, Neolithic, and Chalcolithic sites in central western Anatolia. For sites around Marmara Gölü in central Lydia, see 16.

CLAS

surface surveys rather than by excavations has resulted in a general understanding of the distribution of major sites throughout the region, but the lack of stratigraphic control leaves something to be desired concerning the correlation of local chronological phases to broader developments in Anatolian and Aegean spheres. Only stratigraphic excavations will provide more conclusive understandings of all periods of Lydian prehistory. Gaps in knowledge result also from both the targeted nature of most surveys, which have aimed to locate and chronologically characterize conspicuous occupation mounds at the expense of other types and sizes of sites, and from still active alluvial and erosional processes¹ that have obscured many early sites in and along the edges of the main river valleys. Nevertheless, the prehistoric archaeology of this region seems to be particularly rich, spanning Paleolithic through Late Bronze Age times, and ongoing and future

Res.2. Bin Tepe'de, Gediz nehir vadisinin kuzey kenarındaki Bozyer ve çevresi.

Fig. 2. View of the environs of Bozyer in Bin Tepe, on the northern margin of the Gediz River Valley
CLAS

yaşayan yerleşik nüfusun Paleolitik'ten Mezolitik'e devam eden faaliyetleri, kültürel ilişkileri ve yerleşme şekillerine ait geçici izlerin önemine ilaveten, "Lidyalılardan önce Lidya" konusuyla alakalı geriye kalan anahtar sorular arasında, Geç Tunç Çağından Erken Demir Çağına geçişin niteliği ile Lidya dili konuşan toplumların geliş tarihleri ve şartları da bulunmaktadır.

Paleolitik ve Epi-Paleolitik Dönemler

İç Orta-Batı Anadolu'daki Paleolitik kalıntılar seyrek, ama gene de bölgede, ortak yiyecek arama alanları ve yolları üzerindeki hem mağara hem de açık hava yerleşmelerinde yoğunlaşmış faaliyetlere ait kanıtlar sergilerler. Anadolu'nun genelde Afrika, Güneybatı Asya ve Avrupa arasın-

daki teknoloji ve insan göçünde önemli bir rol oynadığı bilinen bir görüştür.³ Orta-batı Anadolu'nun da bu geniş ölçekli süreçlere dahil olması mümkündür. Manisa Dağı'nın (antik Sipylos) yamaçlarındaki mağaralarda bulunmuş Paleolitik aletler ve Küçük Menderes vadisinin güney kıyısındaki kaya resimleri dışında⁴, güvenli bir şekilde tarihlenebilen Paleolitik kanıtlar, Marmara Gölü'nün (antik Gyges Gölü) hemen güneyindeki, Demir Çağı tümülüsleriyle ünlü Bin Tepe'de bulunan Bozyer adlı açık hava yerleşmesinde ortaya çıkarılmıştır (Res. 1-2).⁵ Alçak höyük ve yanında dere yatağı boyunca dağılmış Levallois tipi yongalar ve boynuztaşı çekirdekleri ile muhtemelen Abbeville tipi yongalar

intensive surveys and excavations promise to produce increasingly important results.² In addition to the significance of ephemeral traces of Paleolithic through Mesolithic activities and the cultural affiliations and settlement patterns of the sedentary populations living in central western Anatolia between the Neolithic and Late Bronze Age periods, key remaining questions concerning a "Lydia before the Lydians" include the nature of the transition from the Late Bronze to the Early Iron Age and the date and circumstances of the arrival of Lydian-speaking populations.

The Paleolithic and Epi-Paleolithic Periods

Paleolithic remains in inland central western Anatolia are few and far between, yet they show evidence of early activities in the area that were probably concentrated in both cave and open-air sites located along what must have been common foraging grounds and routes of travel from early times. That Anatolia in general was significant in the migration of technologies and early human ancestors between Africa, southwest Asia, and Europe is a common assumption,³ and central western Anatolia in particular may have participated in these broader processes. Aside from possibly Paleolithic tools found in caves on the slopes of Manisa Dağ (Classical Mt. Sipylos) and rock-art from the southern side of the Küçük Menderes River valley,⁴ the most securely dated evidence for Paleolithic activities comes from the open-air site of Bozyer in Bin Tepe, an area better known for its Iron Age burial mounds, just

Res.3. Sindel yakınındaki Çakallar lav akıntıları tarafından korunmuş ayak izi. Dedeoğlu, *The Lydians and Sardis*'ten, s. 18.

Fig. 3. View of a footprint preserved by the Çakallar lava flows near Sindel.

From Dedeoğlu, *The Lydians and Sardis*, p. 18

Res.4. Ulucak Höyük'ten Neolitik
çanak çömlek seçkisi (Ulucak kazı-
larının izniyle).

Fig. 4. Selection of Neolithic pottery
sherds from Ulucak Höyük
Courtesy of the Ulucak Excavations

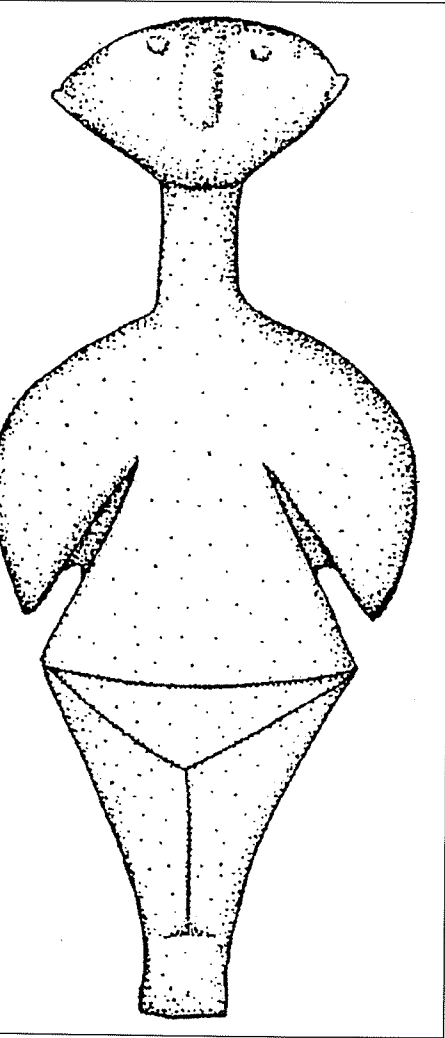
south of Marmara Gölü (the Classical Gygaean Lake) (Figs. 1–2).⁵ Found distributed across the low mound and its accompanying gully, chert cores and flakes of Levallois type and quartzite cores of possibly Abbevillian type prove the presence of early human foraging groups already in Middle Paleolithic times (ca. 250,000–45,000 years ago), and possibly even earlier.⁶ Local tool types reflect well-known Levantine and European technologies, demonstrating the broad affinities of cultural manifestations during these eras and highlighting the role of central western Anatolia as an intermediary between these better-known regions.

daha Orta Paleolitik'te, hatta daha öncesinde (günümüzden yak. 250.000-45.000 yıl önce) toplayıcı erken insan topluluklarının varlığını kanıtlamaktadır.⁶

Avrupa'da, genellikle modern insanın ortaya çıkışıyla birlikte sembolik betimlerin sayısı ve tiplerindeki "devrim niteliğinde" artış sayesinde ayırt edilen Üst Paleolitik ve Epi-Paleolitik'e (yak. 45.000-15.000 yıl önce) ait kanıtlar Anadolu'nun diğer yerlerinde olduğu gibi Orta-Batı Anadolu'da da nispeten azdır.⁷ Orta Lidya'dan birkaç muhtemel geometrik mikrolit örneği ve diğer taş aletler, Ege dünyasında Mezolitik olarak adlandırılan Epi-Paleolitik dönem faaliyetlerini temsil edebilir.⁸ Bölgedeki diğer yerlerde de görülen Paleolitik ve Epi-Paleolitik yerleşimlerin seyrekliği, muhtemelen erken prehistorik faaliyetlerin gerçekten az oluşundan ziyade genellikle daha geç Prehistorik dönemlere odaklanan yüzey araştırmalarının yöntem ve hedeflerinden kaynaklanmaktadır. Kuzeybatı, Güneybatı ve Orta Anadolu'da açık hava ve mağara yerleşimlerinde yapılan çalışmalar bu görüşü desteklemekte, ileride bu bölgelerde yeni keşiflerin yapılabileceği umudunu vermektedir.⁹

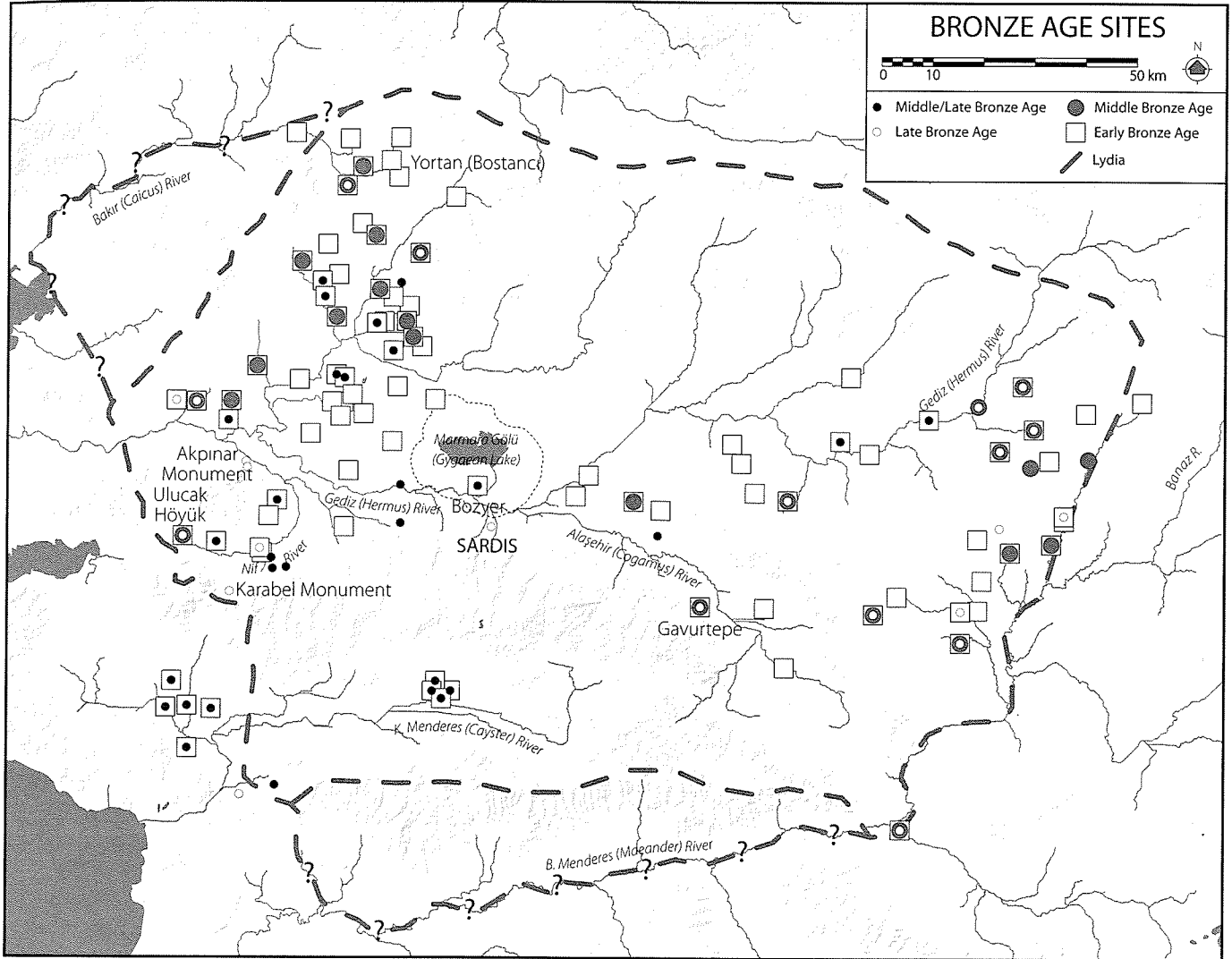
Adala-Karataş ve Köprübaşı arasında, Gediz Nehir vadisinde yer alan Sindel Köyü yakınındaki ayak izleri, uzun zamandır Orta Batı Anadolu'da Paleolitik insanların varlığını gösteren en çarpıcı kanıt olarak kabul görmektedir (Res. 3). Ayak izleri aslen nemli bir tabakaya çıkmıştır ve Çakallar Tepe olarak bilinen Kula Volkanik Alanı'nın Pleistosen-Holosen çağı cüruf konisinden çıkan bazalt lavları tarafından tesadüf eseri korunmuştur. İzler Laetoli'den (Tanzanya) iyi bilinen ve daha geç bir keşif olan *Australopithecus afarensis*'inkileri hatırlatmaktadır.¹⁰ Ayak izlerini daha eski atalarımızla (yak. 250.000 yıl öncesine) ilişkilendirme çabalarına karşın, son radyometrik veriler bunların Holosen Çağında meydana geldiklerine işaret etmektedir.¹¹ Bu, son 10.000 yıl öncesi anlamına gelmektedir ve ayak izleriyle birlikte 15.000 yıl öncesine

5. Kulaksızlar'da bulunmuş
manlardan yapılan Kilia tipi figürünün
na çizimi (T. Takaoğlu'nun izniyle).
5. Composite illustration of a Kilia-type
ine from working fragments found at
ksızlar. (Courtesy of T. Takaoğlu)

Evidence from the Upper Paleolithic and Epi-Paleolithic periods (ca. 45,000–15,000 years ago), characterized in Europe by “revolutionary” increases in the abundance and types of symbolic representation usually associated with the appearance of fully modern humans, remains relatively unknown in central western Anatolia, as in many other areas of Anatolia.⁷ A few possible examples of geometric microliths and other stone tools known from central Lydia alone may represent local Epi-Paleolithic activities contemporary with the period known as the Mesolithic in Aegean spheres.⁸ The scarcity of Paleolithic–Epi-Paleolithic sites elsewhere in the area probably results more from the methods and interests of surveys, usually extensive and focusing on later prehistoric periods, than from a real scarcity of early prehistoric activities. Recent work on other open-air and cave sites in northwestern, southwestern, and central Anatolia confirms this point and suggests promise for future discoveries in the area.⁹

Long revered as the most spectacular evidence of Paleolithic people in central western Anatolia is a set of footprints located near the village of Sindel in the Gediz River valley, between Adala-Karataş and Köprübaşı (Fig. 3). The footprints were originally made in wet sediments, were coincidentally preserved by basaltic lava flows from one of the Pleistocene–Holocene-epoch cinder cone of the Kula Volcanic zone known as Çakallar Tepe, and are reminiscent of the later-discovered and far better known *Australopithecus afarensis* footprints from Laetoli, Tanzania.¹⁰ Despite earlier attempts to date the footprints to much earlier human ancestors (around 250,000 years ago), recent radiometric dates suggest they were made during the Holocene epoch¹¹ -- that is, during the last 10,000 years or so, a date that

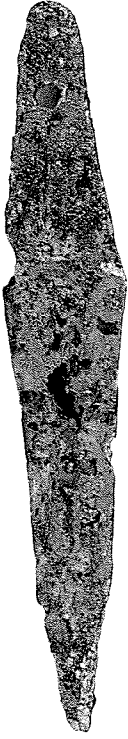

might have been suggested otherwise by the fact that the human prints were accompanied by dog prints, and dogs had not been domesticated until around 15,000 years ago. Given the paucity of pre-Neolithic finds in Lydia to date, the prints were very likely made during somewhat later Holocene times, perhaps by local inhabitants of the Neolithic period, and well before the area was well known to Classical historians who might have chronicled the volcanic events had they occurred in contemporary or recent times.

The Neolithic and Chalcolithic Periods

The transition from the Epi-Paleolithic (or Mesolithic) to the Neolithic period in central western Anatolia is not well understood, but at present it seems that new populations may have produced the changes witnessed in the archaeological record.¹² Current research suggests that the simultaneous appearance of sedentism and agricultural lifeways in small-scale village society defines the beginning of the Neolithic in this area by the mid- to late-seventh millennium BCE,

Res.6. Ortabatı Anadolu'daki Erken, Orta, Orta/Geç ve Geç Tunç Çağı yerleşimlerinin haritası. Orta Lidya'da Marmara Gölü etrafındaki yerleşimler için bkz. Res. 16.
Fig. 6. Map of Early, Middle, Middle/Late, and Late Bronze Age sites in central western Anatolia. For sites around Marmara Gölü in central Lydia, see 16.
CLAS

Res.7. Bakır (alaşımı?) hançer. No. 4 (Manisa 4340), Eski Balıkhane'deki bir Erken Tunç Çağı *pithos* gömüsünden (EB 69.3).

Fig. 7. Copper (alloy?) dagger, from an Early Bronze Age *pithos* burial at Eski Balıkhane. (EB 69.3) (No. 4) VNTM

Res.8. Gümüş koç "pandantif", No. 1 (Manisa 167), Eski Balıkhane'deki bir Erken Tunç Çağı *pithos* gömüsünden (EB 69.3).

Fig. 8. Silver ram "pendant," from an Early Bronze Age *pithos* burial at Eski Balıkhane (EB 69.3) (No. 5) VNTM

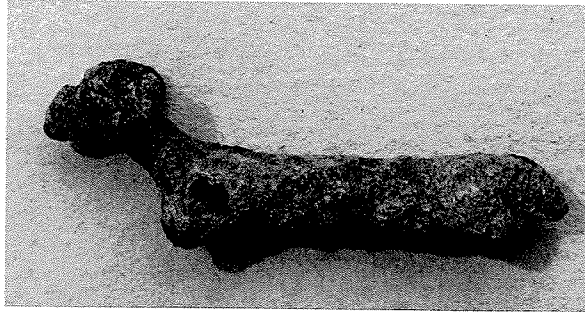
Res.9. Altın kulak tıkacı, No. 2-3 (Manisa 168-169), Eski Balıkhane'deki bir Erken Tunç Çağı *pithos* gömüsünden (EB 69.3).

Fig. 9. Gold earplugs, from an Early Bronze Age *pithos* burial at Eski Balıkhane (EB 69.3) (Nos. 6-7). VNTM

kadar evcilleştirilmediği bilinen köpeklere ait izlerin birlikte bulunmuş olması söz konusu tarihi doğrulayan başka bir kanıttır. Şimdiye kadar Lidya'daki Neolitik öncesi buluntuların azlığına bakılırsa, izlerin Holosen'in geç evrelerinde, belki de Neolitik Dönemin yerel sakinleri tarafından ve kendileriyle çağdaş ya da yakın zamanda meydana gelmiş volkanik faaliyetleri kaydetmelerini bekleyebileceğimiz Klasik Dönem tarihçilerinden çok önce yapılmıştır.

Neolitik ve Kalkolitik Dönemler

Orta Anadolu'da Epi-Paleolitik'ten (ya da Mezolitik'ten) Neolitik'e geçiş yeterince açık değildir, fakat şu anda görünen o ki, arkeolojik verilerde fark edilen değişimler yeni gelen toplulukların eseri olabilir.¹² Süregelen araştırmalar, küçük ölçekli köy topluluklarında yerleşik hayata geçiş ve tarıma dayalı yaşamın aynı zamanda ortaya çıkışını bu bölgede Neolitik'in başlangıcını MÖ 7. binyılın ortaları-sonuna yerleştirmektedir. Burada söz konusu dönem "Geç Neolitik" olarak adlandırılacaktır, çünkü bahsi geçen değişimler Anadolu'nun geri kalanında çok daha erken dönemlerde meydana gelmiştir.¹³ Geç Neolitik toplulukların Göller Bölgesi'nden ya da başka yerlerden mi geldikleri halen tartışmalıdır ve araştırmalar sonuçta Geç Neolitik kültürlerin halen bilinmeyen erken yerel Neolitik geleneklerden geliştiğini gösterebilir. Anadolu'nun diğer yerlerinde Erken Kalkolitik'e kadar uzanan (MÖ erken 6. binyıl) Geç Neolitik Dönem, Güneydoğu Avrupa ve Balkanlardaki en erken Neolitik kültürlerle çağdaştır. Aslına bakılırsa Batı Anadolu'nun Yakındoğu'dan Avrupa'ya

here called the "Late Neolithic" because these changes are witnessed elsewhere in Anatolia at much earlier dates.¹³ Where Neolithic settlers came from, either the Lake District or elsewhere, is an issue yet to be resolved with any clarity, and ongoing research may eventually show that Late Neolithic cultures developed out of still unknown and earlier local Neolithic traditions. This Late Neolithic period, extending into what is considered to be the Early Chalcolithic period of the early sixth millennium BCE elsewhere in Anatolia, is contemporary with the earliest Neolithic cultures of southeastern Europe and the Balkans. Western Anatolia, in fact, is sometimes viewed as the land bridge over which agricultural peoples passed from the Near East to Europe,¹⁴ but more research in western Anatolia is needed to support this idea. Nonetheless, we have much fuller data available for the Late Neolithic period than we do for earlier periods.

The type-site for the central western Anatolian Late Neolithic is now Ulucak Höyük, in the Kemalpaşa Valley, where excavations began in 1995 and where the Late Neolithic of the late seventh millennium and the early sixth millennium BCE is well represented by at least two primary building levels.¹⁵ Of the cultural and economic connections among the inhabitants of the site, interpretations based on a variety of features -- architecture and site organization (wattle-and-daub, or "post-wall," agglomerated units and later mudbrick, pisé, and timber architecture built along streets), ceramics (red-slipped and burnished pottery of diagnostic forms) (Fig. 4), and other small finds (e.g., figurines, bone spoons) -- suggest affinities with, but local distinc-

geçen tarım toplulukları için köprü görevi gördüğü bazen ileri sürülmektedir¹⁴, ama bu görüşün Batı Anadolu'da yapılacak daha fazla araştırmayla desteklenmesi gerekmektedir. Yine de, erken dönemlere kıyasla elimizde Geç Neolitik'e ait çok daha fazla veri vardır.

Orta Batı Anadolu'nun Geç Neolitiği için tipik yerleşim 1995'ye kazılmaya başlanan Kemalpaşa Vadisi'ndeki Ulucakhöyük'tür. Burada Geç Neolitik, MÖ 7. binyıl sonu-6. binyıl başına ait en az iki yapı katı tarafından iyi şekilde temsil edilmektedir.¹⁵ Yerleşim sakinlerinin kültürel ve ekonomik ilişkileri çeşitli özellikler ışığında açıklanmıştır: mimari ve yerleşim düzeni (çit çamur tekniği ya da "dikme duvar," kümelenmiş yaşam birimleri, kerpiç, sıkıştırılmış toprak), keramikler (kırmızı astarlı, perdahlı ayırt edici formlar; Res. 4) ve diğer küçük buluntular (örneğin figürinler ve kemik kaşıklar) kuzeydeki bölgelerle, özellikle Marmara Denizi, Trakya çevresindeki "Fikirtepe Kültürü," doğu-güneydoğu Göller Bölgesi'ndeki ile benzerlikler, ama aynı zamanda yere düzeyde ayrılıklar göstermektedir.¹⁶ Ege ve Orta Anadolu ile olan bağlar Ulucak ve bölgedeki diğer yerlerde görülen Melos ve Orta Anadolu obsidyenleri tarafından temsil edilmektedir.¹⁷ Ulucak'taki figürin ve desenli kumaş üretimi kuşkusuz gelişmiş törensel ve sembolik uygulama ve inançları da yansıtmaktadır.¹⁸

Ulucak Ortabatı Anadolu'da kazılmış tek Neolitik yerleşim olmakla birlikte, bölgede en az 11 yerleşim daha (Kemalpaşa Vadisi'nde iki, Manisa Dağı'nın kuzeyinde Manisa ve Akhisar vadilerinde altı, güneydoğuda Alaşehir Vadisi'nde üç tane) benzer yüzey buluntularına, özellikle de keramiklere sahiptir.¹⁹ Bütün bu Geç Neolitik yerleşimler vadi zeminlerinde yükselen höyüklerde ya da vadileri meydana getiren dağ silsilelerinin yamaçlarındaki doğal yükseltilerde konuşlanmış ve hepsi iyi sulanan, tarım açısından zengin topraklarda bulunurlar. Bu durum, yerleşim alanlarının tarımsal yaşam tarzını benimsemiş topluluklar göz önünde bulundurularak seçildiğini göstermektedir.

tions from, areas to the north, especially the "Fikirtepe Culture" around the Sea of Marmara and Thrace, and to the east-southeast, around the Lake District.¹⁶ Connections with the Aegean and central Anatolia are indicated also by the presence of both Melian and central Anatolian obsidian at Ulucak and elsewhere in the region.¹⁷ Figurines and patterned-textile production at Ulucak no doubt reflect well-developed ritual and symbolic practices and beliefs as well.¹⁸

While Ulucak remains the only excavated Neolithic site in inland central western Anatolia, at least eleven other sites exhibiting similar surface assemblages, especially ceramics, are known elsewhere in the area: two more in the Kemalpaşa Valley itself, six sites in the Manisa and Akhisar Valleys, north of Manisa Dağı, and three others in the Alaşehir Valley, to the southeast.¹⁹ All these Late Neolithic sites are found on mounds raised from valley floors or on the natural heights of foothills extending from valley-defining mountain ranges; all are surrounded by or in close proximity to well-watered, agriculturally rich land, suggesting, in part, that site locations were chosen to suit communities with agricultural ways of life.

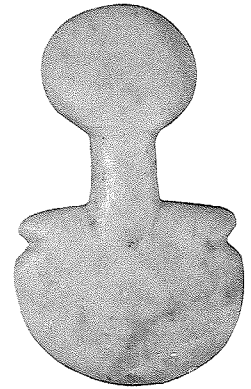
Following the local Late Neolithic, the Middle Chalcolithic period of the second half of the sixth millennium and the first half of the fifth millennium BCE appears to be defined by a widespread abandonment. Witnessed both by surface surveys and in the stratigraphy of Ulucak, this apparent gap in settlement is attested also across much of western Anatolia. When settlement resumes in the beginning of the Late Chalcolithic period of the second half of the fifth millennium and the fourth millennium BCE, sites are still located in agriculturally productive areas. Elsewhere in western Anatolia, upsurges in metallurgical and stone-working technology, long-distance exchange, and social complexity are contemporary trends. In central western Anatolia these trends are best illustrated by the site of Kulaksızlar in the Akhisar Valley, a mid-fifth millennium BCE production center of marble vessels and the marble Kilia-type figurines that

Res.10. Kesitli akıtaçaklı testi. No. 5 (Manisa Dağı, Eski Balıkhane'deki bir Erken Tunç Çağı pithos gömüsünden (EB 69.3).
Fig. 10. Cutaway-spouted jug, from an Early Bronze Age pithos burial at Eski Balıkhane (EB 69.3) (No. 8).
VNTM

Res. 11. Küçük içki bardağı, No. 6, Eski Balıkhane'deki bir Erken Tunç Çağı pithos gömüsünden (EB 69.3).
Fig. 11. Small tankard, from an Early Bronze Age pithos burial at Eski Balıkhane (EB 69.3) (No. 9).
VNTM

Res.12. Taş idol, No. 7, Erken Tunç Çağı, Sancaklı Bozköy'den.
Fig. 12. Marble idol, of the Early Bronze Age from Sancaklı Bozköy (No. 10).
VNTM

Res.13. Bakır (alaşım?) keser veya el baltası, No. 8, (Manisa 7527), Erken Tunç Çağı, Turgutlu'dan.
Fig. 13. Polished stone handaxe, of the Early Bronze Age from Turgutlu (No. 11). VNTM

Res.14. Bakır (alaşım?) kama, No. 9, (Manisa 7529), Erken Tunç Çağı, Turgutlu'dan.
Fig. 14. Spearhead of the Early Bronze Age from Turgutlu (No. 12). VNTM

Yerel Geç Neolitik'i takip eden Orta Neolitik'te (MÖ 6. binyılın ikinci yarısı-MÖ 5. binyılın ilk yarısı) yaşanan geniş çaplı bir terk bu dönemi tanımlamaktadır ve hem yüzey araştırmaları hem de Ulucak stratigrafisiyle kendini göstermektedir. Bu boşluk Batı Anadolu'nun büyük kısmında izlenebilmektedir. Geç Kalkolitik'in sonlarında, yani MÖ 5. binyılın ikinci yarısında ve MÖ 4. binyılda yerleşimler yeniden ortaya çıktığında, bunlar yine verimli alanlarda kurulmuşlardır. Batı Anadolu'nun diğer yerlerinde metalurji ve taş işleme teknolojisinde ani artış, uzun mesafe ticaret ve sosyal yapıda karmaşılaşma çağdaş eğilimler olarak karşımıza çıkar. Ortabatı Anadolu'da bu eğilimler en iyi şekilde, Batı Anadolu ve Ege'de yaygın olarak görülen Kilik tipi mermer figürinler ile mermer vazoların MÖ 5. binyıl ortalarındaki üretim merkezi Akhisar Vadisi'ndeki Kulaksızlar'da izlenebilmektedir (Res 5).²⁰ Kulaksızlar dışında, bu dönemde yeni yerleşmelerin filizlenmesi, MÖ 4. binyıla tarihlenen en az 24 yerleşmenin ortaya çıkışı ile kendini göstermektedir.²¹ Geç Neolitik'te görüldüğü üzere, keramik repertuarı kuzeyde Troas ve Marmara çevresi ile doğu-güneydoğuda Göller Bölgesi ile ilişkilere işaret eder; ama şimdi kıyı ve doğu Ege yerleşimleri de dâhil olmuştur. Fakat farklı niteliklerdeki ve boyutlardaki keramikler bölgenin Geç Neolitik'te olduğu gibi kültürel açıdan farklılığını yansıtır.²² MÖ 4. binyılın sonuna gelindiğinde, Güneybatı Anadolu ile olan keramik ilişkileri kesilir ve Ortabatı Anadolu ile kuzeyindeki daha yaygın gelenekler baskınlaşır.²³

Yerleşim tercihleri ile Geç Neolitik ve Geç Kalkolitik Ortabatı Anadolu'daki bölgesel ilişkilerde izlenen açık bağlantılar göz önünde bulundurulduğunda, Orta Kalkolitik'teki boşluğun ne anlama geldiği merak konusudur. Bazı bilim adamları Geç Kalkolitik'teki yeniden canlanmayı Güneydoğu Avrupa'dan gelen göçmen nüfusa bağlamakla birlikte, devamlılığın varlığı göçü tartışmalı bir konu yapmaktadır.²⁴ Yine de MÖ 5. binyılın sonlarında, özellikle de MÖ 4. binyılda Güneydoğu Avrupa ile Batı Anadolu arasında girerek artan ilişkiler halka idoller, keramikler ve figürinler-

are found distributed throughout western Anatolia and also in the Aegean (Fig. 5).²⁰ Aside from Kulaksızlar, a general burgeoning of settlement is indicated at this time by the appearance of at least twenty-four sites dating primarily to the fourth millennium BCE.²¹ As in the Late Neolithic, the ceramic repertoire again indicates relations with sites to the north, in the Troad and around the Sea of Marmara, and to the east-southeast, in the Lake District, but now also with coastal and east Aegean sites; yet in its somewhat different quality and proportions, the pottery suggests the region may have been culturally distinct, as in the Late Neolithic period.²² By the late fourth millennium BCE, ceramic connections with southwest Anatolia appear to have been severed, and more distinct traditions common to central western Anatolia and areas to the north became prevalent.²³

With apparent continuities in both site preferences and interregional connections between Late Neolithic and Late Chalcolithic central western Anatolia, one wonders about the significance of the Middle Chalcolithic gap. While some scholars have argued that the Late Chalcolithic resurgence is one of immigrant populations from southeastern Europe, such continuities argue for caution in invoking migrations at this time.²⁴ Nonetheless, increasingly strong connections between southeastern Europe and western Anatolia in the late fifth millennium BCE and, especially, in the fourth millennium BCE are indicated by ring-idols, ceramics, and figurines.²⁵ The nature of these interconnections, however, has yet to be firmly established, and they cannot be attributed confidently to massive migrations; a broad cultural interaction sphere may be the better model.²⁶ The participation of central western Anatolia in such an interaction sphere would be unsurprising in light of its status as a nexus of communication corridors, a function that is well attested by the distribution of sites at regular intervals along the courses of major river valleys connecting both coastal and inland and northwestern and southwestern Anatolia.²⁷

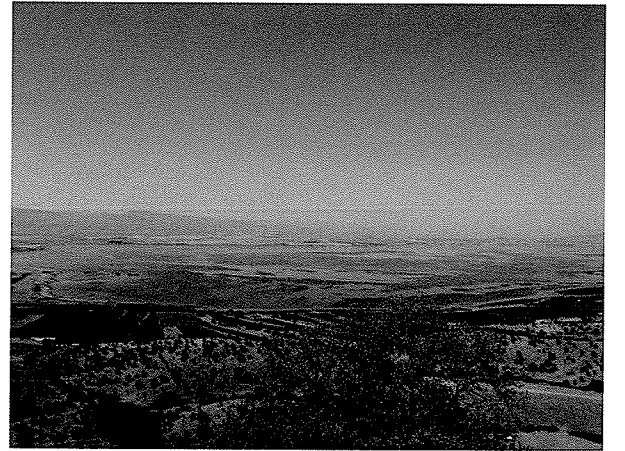
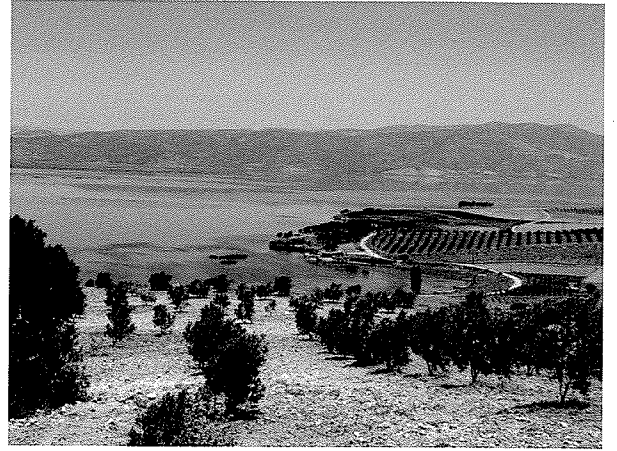
le temsil edilmektedir.²⁵ Ancak söz konusu ilişkilerin niteliği halen tam anlamıyla ortaya koyulmamıştır. Bunlar toplu göç ile kuşkuya yer bırakmayacak şekilde açıklanamaz; geniş bir kültürel etkileşim alanı daha mantıklı bir model olabilir.²⁶ Ortabatı Anadolu'nun böyle bir etkileşime iştiraki, bölgenin iletişim koridoru olarak konumu göz önüne alındığında şaşırtıcı değildir. Bölgenin bu işlevi, yerleşimlerin kıyı ve iç kesimler ile Kuzeybatı ve Güneydoğu Anadolu'yu birbirine bağlayan başlıca nehir vadileri boyunca düzenli aralıklarla yayılmış olmalarından gayet iyi anlaşılabilir.²⁷

Erken Tunç Çağı

Ortabatı Anadolu'nun Geç Kalkolitik'teki bağlarını tanımlayan geniş kültürel etkileşim alanı Erken Tunç Çağı'nda (ETÇ), MÖ 3. binyılda varlığını korumuştur. Toplumsal yapının giderek karmaşıklaşması ve artan bölgelerarası bağlar yanında kültürel süreklilik çok büyük ölçüde devam etmiştir. Genel olarak, Batı Anadolu'da ETÇ bir dizi kademeli değişimler ile tanımlanır: birçok yeni yerleşimin ortaya çıkmasıyla bağlantılı nüfus artışı; yerleşim boyutları ve yapılarıdaki değişimler; anıtsal yapıların ve tahkimatların kendini göstermesi; özellikle metalürji ve keramik alanındaki üretim teknolojilerinde ilerlemeler; mezar buluntularından anlaşıldığı kadarıyla, merkezileşen toplumlar içinde mevkilerini egzotik mallarla belli eden üst sınıf

The Early Bronze Age

The broad cultural interaction sphere that defined the Late Chalcolithic cultural affinities of central western Anatolia continued into the Early Bronze Age (EBA) of the third millennium BCE with evidence of increasing social complexity and regional interconnectivity, and with little to no evidence of cultural discontinuity. In general, the western Anatolian EBA is characterized by a number of gradual changes: population increases marked by the appearance of many new sites; changes in settlement size and structure, including the appearance of monumental buildings and fortifications; increases in the sophistication of craft-production technologies, especially with respect to metallurgy and ceramics; and increasing evidence of long-distance exchange, probably practiced most frequently between elite members of increasingly centralized communities, perhaps chiefdoms, who signified their status in one way with exotic goods, as indicated by mortuary evidence. These trends emerge in the EB I phase (ca. 3000–2700 BCE) but become emphasized especially in the EB II (ca. 2700–2400 BCE) and EB III (ca. 2400–2000 BCE) phases of the broader period. These phenomena can be identified only tentatively in central western Anatolia, and their relationship to developments and chronological phases more clearly identified elsewhere remains obscure; yet some broad patterns emerge from the available evidence.

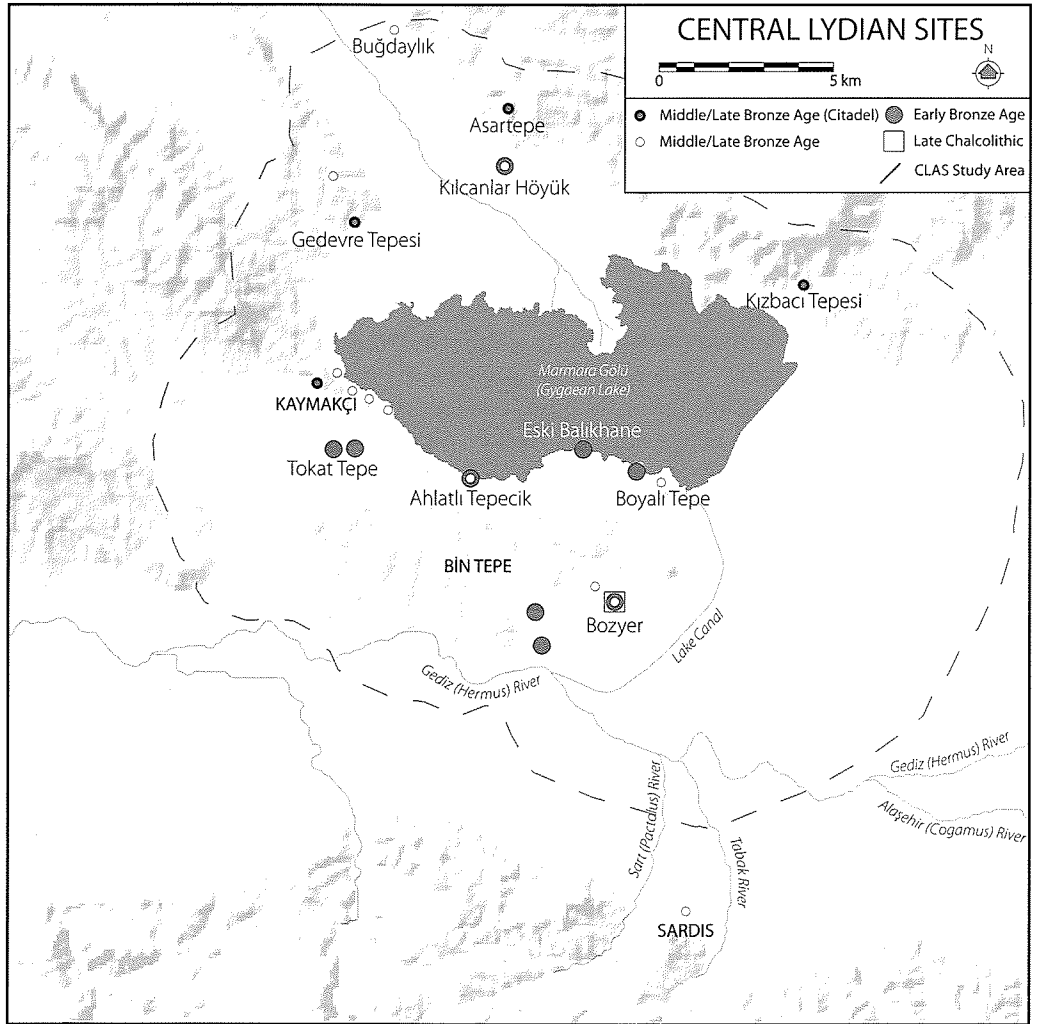

Res.15. Orta Lidya'daki Marmara Gölü'nden (antik Gyges Gölü) görünüm. Fig. 15. View of Marmara Gölü, the ancient Gygaean Lake, in central Lydia. CLAS

mensupları arasındaki uzun mesafeli ticarete ait artan kanıtlar. Bu eğilimler ETÇ I evresinde (yak. MÖ 3000-2700) görülmekte, fakat asıl ETÇ II (yak. MÖ 2700-2400) ve ETÇ III'te (yak. MÖ 2400-2000) belirgin hal almaktadır. Ortabatı Anadolu'da ise bunlar sadece belli belirsiz tespit edilebilmektedir; başka bölgelerde açıkça tanımlanabilen gelişmeler ve kronolojik evrelerle ilişkileri muğlaktır. Yine de eldeki kanıtlardan bazı genel şablonlar çıkarabiliriz.

Sınırlı kazılar (20. yüzyılın başında, Yukarı Bakırçay Vadisi'nde, Gelembe'nin hemen kuzeyinde Yortan (bugünkü Bostancı); 1960'larda Marmara Gölü'nün güney kıyısında Ahlatlı Tepecik ve Eski Balıkhane ve son yıllarda Alaşehir yakınındaki Gavurtepe ve Kemalpaşa Vadisi'ndeki Ulucak) dönem için en iyi kontekt buluntularını vermektedir ve hem gömü hem de yaşam alanlarından gelen malzemeler arasındaki belirgin benzerlikleri açığa çıkarmaktadır.²⁸ Aynı zamanda, yüzey araştırmalarında bölgede geniş ve düzenli yayılım gösteren 100'ün üzerinde ETÇ yerleşmesi tespit edilmiştir ve görünüme bakılırsa çoğu bu dönemde kurulmuştur (Res. 6).²⁹ Önceki dönemlerde olduğu gibi, birçok yerleşme vadi tabanlarından yükselen höyükler üzerindedir. Bazıları ise vadi kenarlarındaki doğal sırtlarda ve platolarda bulunur.

Res.16. Marmara Gölü etrafındaki Kalkolitik ve Tunç Çağı yerleşmelerini gösterir harita (Orta Lidya Arkeolojik Araştırmaları izniyle).
Fig. 16. Map of Chalcolithic and Bronze Age sites around Marmara Gölü.
CLAS

Neolitik ve Kalkolitik dönemlerdeki gibi, ETÇ'de de bölge sınırları dâhilinde detaylı kazılmış yerleşimlerin azlığı, belirgin geleneklerin mezarlarda sıkça bulunmuş keramik ve küçük buluntular sayesinde yapılabilecek kültürel ve ekonomik açıklamaları kısıtlamaktadır. Detayların halen açığa kavuşturulması gerekse de elimizdeki buluntu gruplarına dayanarak, ETÇ I ve ETÇ II Batı Anadolu'daki geniş keramik alanlarının somutlaştığı evreler şeklinde ifade edilebilir. Böylece Lidya, Yortan'daki pithos mezarlığından çıkanlara benzeyen çanak çömlekleriyle birlikte, Troia I-Yortan-İznik bölgesine girmektedir.³⁰ Aynı üsluptaki keramiklerin Gediz nehri vadisi boyunca Kula'ya kadar görülmesi, söz konusu üslubun geniş kapsamını göstermekte, aynı zamanda doğu kadar güneydeki dağlık bölgelere ve vadilere de nüfuz etmiş olabileceğini düşündürmektedir ki, bu da bahsedilen bölgede ortak bir kültürel çevrenin varlığına işaret eder.³¹ Doğudaki (örneğin Kusura ve Beycesultan), batıdaki (İasos, Lesbos, Khios ve Samos gibi kıyı Ege yerleşimleri) ve güneydeki (Karia Aphrodisias'ı ve Lykia'daki Karataş-Semayük) yerleşimlerle açıkça izlenen keramik bağlantıları Batı Anadolu'nun ETÇ etkileşim alanlarının genişliğini göstermektedir.³²

Sit alanları yerel yerleşim şekillerinin detaylarını açığa çıkaracak kadar kazılmamıştır; yine de kazılan yerlerdeki gömülere ait kalıntılar, yukarıda değinilen dönemde hem yerleşme içi (genellikle çocuklara aittir) hem de yerleşme dışı gömü tiplerinin ve buluntularının çeşitliliği hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır. Batı Anadolu'daki diğer yerler gibi, en çok rastlanan gömü tipi, bedenin bir pithos içine yerleştirildiği tiptir; ölüye hemen her zaman keramikler ve bazı örneklerde de zengin başka buluntu grupları eşlik eder: taş vazolar, metal ya da taştan hayvan figürinleri ve antropomorfik figürinler veya "idoller", cilalanmış taş baltalar, bakır alaşımlı silahlar, gümüş, altın veya elektron şahsi süs eşyaları (Res. 7-14).³³ Ege kıyı bölgelerine yakın yerlerde görüldüğü üzere, sandık mezarlar da mevcuttur. Bunlar bazen pithos gömülerin yanındadır ve Kiklat geleneklerinden etkiler taşırlar.³⁴ Kiklatlarla ilişkiler Akhisar Vadisi'ndeki bir pithos gömüde ele geçmiş ETÇ II'ye ta-

Limited excavations -- in the early twentieth century at Yortan (modern Bostancı), in the upper Bakır River valley just south of Gelembe; in the 1960s at Ahlatlı Tepecik and Eski Balıkthane, on the southern shore of Marmara Gölü; and more recently at Gavurtepe, near Alaşehir, and Ulucak, in the Kemalpaşa Valley -- provide the best contextual evidence for the period, revealing broad similarities of material from both burial and habitation contexts.²⁸ At the same time, surface surveys have revealed a widespread and more regular distribution of over 100 sites of EBA date throughout the region, the majority of them apparently newly settled in this period (Fig. 6).²⁹ As in earlier periods, most settlements are on mounds that rise from valley floors, while some are located on higher ground, on the natural ridges and plateaus at valley edges.

For the EBA, as for the Neolithic and Chalcolithic periods before it, the paucity of thoroughly excavated sites in the area limits cultural and economic interpretations to those that can be derived from pottery and other small finds, frequently found in burials of distinctive traditions. While details still need to be worked out, based on the discovery of fuller assemblages of material, the EB I and EB II phases may generally be characterized by the solidification of broad pottery zones within western Anatolia, so that Lydia falls within what has been identified as the Troy I-Yortan-İznik zone,³⁰ with pottery like that recovered from the pithos cemetery of Yortan predominating. The appearance of the same style pottery at sites located throughout the Gediz River valley as far east as Kula shows the broad extent of the style, which may have penetrated the uplands and valleys to the east and south as well, probably indicating a shared cultural milieu within this area.³¹ Ceramic connections to sites to the east (e.g., Kusura and Beycesultan), to the west (e.g., coastal and Aegean island sites such as Iasos and sites on Lesbos, Chios, and Samos), and to the south (e.g., Aphrodisias in Caria and Karataş-Semayük in Lycia) are apparent as well, showing the broader connections of the EBA interaction spheres of western Anatolia.³²

rihlenen Kiklat yapımı iki taş kâse ile ayrıca temsil edilmektedir.³⁵ Gömü ve yerleşim kanıtlarından da izlenebilen Kiklat etkileri, kendilerine özgü gömü gelenekleriyle gelen yeni halklardan ziyade ve tamamen Anadolu'ya özgü gelişimler değilse, Geç Kalkolitik kültürel ilişkilerini şekillendirmiş aynı tip geniş etkileşim alanının ürünüdür.³⁶

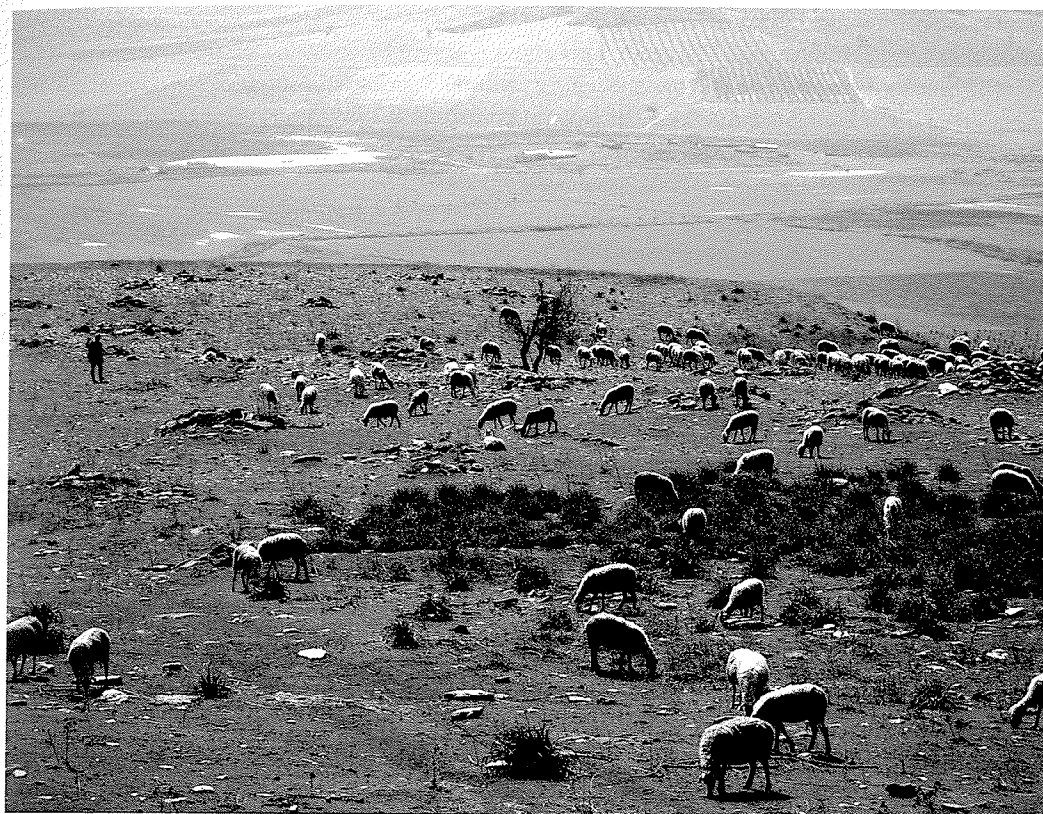
Geç ETÇ II evresinde ve ETÇ II'nin sonunda birçok yerleşimde görülen tahribatın akabinde, ETÇ III'ün böyle geniş etkileşim alanları, Anadolu'da şimdi Troia, Limantepe ve Batı Anadolu'daki Karataş-Semayük, Orta Anadolu'daki Demircihöyük ve Küllüoba ile Kilika'daki Tarsus gibi beyliklerle ilişkili üst sınıflar arasındaki mal alışverişinde ciddi artışa sebep olmuştur. "Anadolu Ticaret Ağı" veya "Büyük Kervan Yolu" olarak bilinen bu etkileşim alanı MÖ 3. binyılın ikin yarısında mal gruplarına bölgeler arası karakter kazandırmıştır. Bunlar arasında mermer idoller (Res. 12) ile depaslar, çift kulplu bardaklar ve kesitli akıtaçaklı testiler gibi batı kökenli mallar yanında (Res. 10), tipik doğu etkili el yapımı vazolar ve Suriye şişeleri bulunur. Ayrıca, artık gerçek kalay tuncundan yapılan metal nesnelere (mesela mühürleri silahlar ve iğneler) karşı ilgi genel anlamda artış göstermektedir.³⁷ Böyle birçok buluntu Ortabatı Anadolu'daki buluntu grupları arasında görülmekle beraber, bölgenin MÖ 3. binyıl sonunda bu ağa iştirakinin her yerde görülen belirtisi, "Batı Anadolu Kırmızı Perdahlı Malları" olarak bilinen çark yapımı çanak çömleğinin ortaya çıkışıdır.³⁸ Bunlar ve diğer kanıtlar, özellikle üretimde binyılın başında başlayan merkezileşmeye doğru bir eğilime işaret etmektedir. Söz konusu eğilim sonraki dönemde sosyal ve siyasi çok yönlülüğü doruk noktasında taşıyacaktır.

Orta ve Geç Tunç Çağları

"Anadolu Ticaret Ağı"nın Orta Tunç Çağında (OTÇ, yak. MÖ 2000-1600) diğer her yerdeki uzun vadeli sonucu, Kültepe, Alişar, Acemhöyük, Karahöyük-Konya ve Beycesultan'dan bilinen şehir devleti sistemlerinin meydana çıkmasıdır. Bunlarda büyük boyutlardaki yerleşimler, saraylar,

Settlement sites have yet to be excavated fully enough to reveal details of local settlement structure, yet mortuary remains from the excavated sites mentioned above provide good information about the range of burial types and grave goods found in both intramural burials (usually associated with children) and extramural cemeteries. As elsewhere in western Anatolia, the most frequently attested type of burial is in a pithos, with the deceased accompanied by grave goods that almost always include ceramics, and, in particular examples, a rich assortment of other items: stoneware vessels; animal and anthropomorphic figurines, or "idols," in stone or metal; polished stone axes; copper-alloy weapons; and silver, gold, or electrum personal adornments (Figs. 7–14).³³ As elsewhere in regions peripheral to Aegean coastal territories, burials in cists are found as well, sometimes alongside pithos burials, and from these are usually inferred influences from Cycladic traditions.³⁴ Additional Cycladic connections can be found in two stone bowls of Cycladic manufacture and EB II date found in a pithos burial in the Akhisar Valley.³⁵ These Cycladic interconnections, among others suggested by mortuary and settlement evidence, need not represent the migration of new peoples with their particular mortuary traditions; rather, they probably resulted from the same type of broad interaction sphere that defined Late Chalcolithic cultural affinities, if not from entirely internal Anatolian developments.³⁶

In the late EB II phase and, following destructions common to many sites at the end of EB II, the EB III phase, such broad interaction spheres resulted in significant increases in the exchange of materials across Anatolia between elites now associated with chiefdoms at such sites as Troy, Liman Tepe, and Karataş-Semayük in western Anatolia, Demircihöyük and Küllüoba in central Anatolia, and Tarsus in Cilicia, among many other sites. Known casually as the "Anatolian Trade Network" or "Great Caravan Route," this interaction sphere of the second half of the third millennium BCE resulted in the interregionality of material assemblages, including characteristically

Res.17. Kaymakçı'daki alçak güneydoğu terası üzerinde otlanan koyunlar (Orta Lidya Arkeolojik Araştırmaları izniyle).

Fig. 17. Sheep grazing on the lower southeastern terrace of the citadel at Kaymakçı.

CLAS

western features such as stone idols (Fig. 12), and ceramic forms, including depata, tankards, and jugs with cutaway spouts (Fig. 10), and characteristically eastern features such as wheel-made pottery, Syrian bottles, and a general increase in metal goods now made from real tin-bronze (e.g., seals, weapons, and pins).³⁷ While many such finds can be located among the assemblages of central western Anatolia, the most ubiquitous manifestation of its participation in this network of the late third millennium BCE is the widespread occurrence of wheel-made pottery known as "West Anatolian Red Slipped Ware."³⁸ These and other pieces of evidence point towards a culmination of the trend of centralization, especially of production, that began earlier in the millennium and that led to a crescendo of social and political complexity in the subsequent period.

The Middle and Late Bronze Ages

The long-term results of the "Anatolian Trade Network" elsewhere in the Middle Bronze Age (MBA, ca. 2000–1600 BCE) included the rise of city-state systems best known from sites like Kültepe, Alişar, Acemhöyük, Karahöyük-Konya, and Beycesultan, where large site sizes, palaces, massive fortifications, and evidence of long-distance commercial interactions are characteristic. Gradually developing and strongly centralized state systems appear in central western Anatolia, too, but perhaps not until slightly later, after several centuries sometimes thought of as transitional to the western Anatolian MBA.³⁹ While the earlier part of the MBA is still not well understood locally, by the latter part, ca. 1700 BCE, large fortified citadels with lower towns had begun to develop in the middle Gediz River valley, along the lines of similarly pronounced and roughly contemporary developments in the Troad (e.g., Troy VI). The centralization of production and power associated with this period might be reflected also in settlement patterns, wherein a general

masif tahkimatlar ve uzun mesafeli ticaret ilişkileri tipiktir. Giderek gelişen ve son derece merkezi devlet sistemleri kısa süre sonra, bazen Batı Anadolu OTÇ'sine geçiş evresi olarak tanımlanan birkaç yüzyılın ardından Ortabatı Anadolu'da da görülür.³⁹ OTÇ'nin ilk kısmı yerel bazda çok iyi anlaşılmasına rağmen, ikinci kısmına gelindiğinde, yani yak. MÖ 1700'lerde, Gediz nehir vadisi boyunca aşağı şehirler sahip tahkimatlı büyük kaleler (sitadel) gelişmeye başlar. Bunlar, aynı şekilde belirgin ve kabaca çağdaş Troas örnekleri ile (örneğin Troia VI) aynı çizgidedir. Bu dönemle ilişkilendirilen üretim ve iktidarın merkezileşmesi yerleşim şekillerine yansımıştır: İç Ortabatı Anadolu'nun her tarafına yayılmış yerleşimlerin sayısında genel bir azalma (MÖ 3. binyılda 100 yerleşmeden MÖ 2. binyılda yaklaşık 70 yerleşime), daha yoğun nüfuslu merkezler için eskilerin terki anlamına gelebilir.

Bununla birlikte, MÖ 2. binyıl içinde yerleşim şekillerindeki değişimi tespit etmek, bu dönem boyunca yerel çanak çömlek geleneklerinin sürekliliği yüzünden karmaşıkmaktadır. Öyle ki, yerleşimleri binyıldan daha öteye tarihlemek çoğu zaman imkânsızdır. Sorun, birçok durumda Orta Tunç Çağı'nı Geç Tunç Çağı'nda (GTÇ, yak. MÖ 1600-1200) sadece yüzey keramiğine dayalı kanıtlarla ayıramıyor oluşumuzdur. MÖ. 2.binyıl süresince yerleşme sayılarındaki genel düşüşe karşın, MÖ 3. binyıldaki bölgeler aynı şekilde iskân edilmişlerdir; buralardaki yerleşmelerin seçimi geçen binyılda görülen modeli devam ettirmektedir. Akhisar ve Manisa arasındaki vadiler gibi yerlerde az sayıda yerleşme vardır. Yine de, ileride Demir Çağı başkenti Sardeis'in kurulacağı Gediz nehir vadisinin orta kesiminde, yerleşmelerin çoğaldığına ve yerleşim şekillerinde belirgin bir değişime şahit olunmaktadır.

Burada, Marmara Gölü'nü çevreleyen tepe yamaçları ve kıyılarda (Res. 15), yak. MÖ 1700'lerde en az dört tahkimatlı sitadelden –ikisi büyük ikisi küçük– oluşan bir yerleşim ağı gelişmiştir. Yakın zamanda keşfedilen bu sitadellerin her biri GTÇ'ye kadar iskân edilmiş ve bundan sonra bir daha

reduction in the number of sites spread throughout inland central western Anatolia -- from over 100 sites in the third millennium BCE to roughly 70 sites in the second millennium BCE -- may suggest local abandonments in favor of nucleation at larger population centers.

Identifying changes within second-millennium BCE settlement patterns, however, is complicated by the durability of local pottery traditions throughout the millennium, so that it is often impossible to date sites more closely than to the millennium. This problem arises from an inability, in many cases to, separate the Middle Bronze Age from the Late Bronze Age (LBA, ca. 1600–1200 BCE) based on surface pottery alone. Despite the general contraction in settlement numbers throughout the second millennium BCE, the same general areas occupied in the third millennium BCE remained populated, with site preferences appearing to follow the pattern set millennia earlier. A reduced number of sites can be found in areas such as the valleys between Akhisar and Manisa; yet, significantly, an increase in the number of sites and a distinct change in settlement patterns occur in the middle Gediz River valley, the heartland of the later Iron Age capital at Sardis.

Here, in the foothills and along the lakeshore surrounding Marmara Gölü (Fig. 15), a recently discovered network of at least four fortified citadels -- two small and two large -- developed by ca. 1700 BCE, and each citadel was used until the end of the LBA, after which none was significantly reoccupied (Fig. 16).⁴⁰ All show some evidence of burnt destructions on their surfaces, but it is impossible to determine from surface materials alone whether such destructions caused their abandonment or came somewhat earlier in their histories. The two smaller citadels, Kızbacı Tepesi and Gedeve Tepesi, enclose roughly 1 ha of fortified space each. The two others enclose areas that are substantially larger than any known contemporary citadel in all of western Anatolia, with Asartepe enclosing 3.8 ha and Kaymakçı a total of 8.6 ha. The citadels of Gavurtepe, Bademgediği Tepe, and Troy, for example, are much smaller, each enclosing between 1 ha and

yeniden yerleşime tanık olmamıştır (Res. 16).⁴⁰ Hepsi de yüzeyde yangın tahribatına dair izler taşır, ama sitadellerin bu tahribattan dolayı mı terk edildiği yoksa yıkımın daha erken bir tarihte mi meydana geldiği tek başına yüzey buluntularından anlaşılamamaktadır. Kızbacı Tepesi ve Gedevre Tepesi olarak adlandırılan iki küçük sitadelin her biri kabaca birer hektarlık bir alanı çevrelemektedir. Diğer ikisi ise Batı Anadolu'da bilinen çağdaş sitadellerin hepsinden daha büyük bir alanı (Asartepe 3,8 ve Kaymakçı 8,6 hektar) kaplamaktadır. Örneğin Gavurtepe, Bademgediği ve Troia

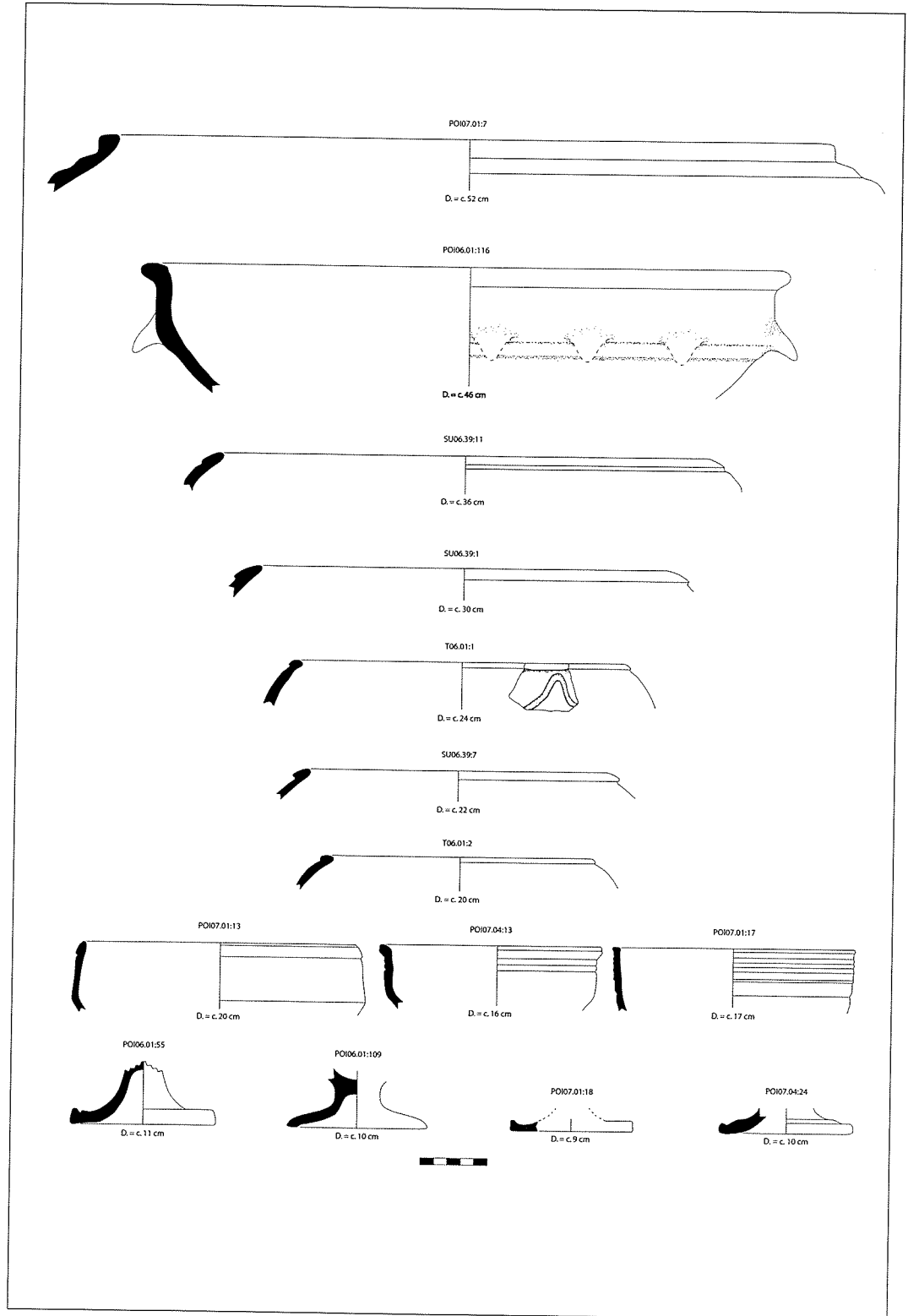

Res.18. Kaymakçı sitadelinin Quickbird uydu görüntüsünden elde edilmiş üç boyutlu görüntüsü (batı-güneybatıdan) (Orta Lidya Arkeolojik Araştırmaları izniyle).
Fig. 18. Three-dimensional rendering of a QuickBird satellite image of the citadel of Kaymakçı (view to WNW).
GLAS

2.2 ha. In addition, the two larger citadels of the network surrounding Marmara Gölü are each associated with large lower settlements. Because of its dominant position and size and its internal complexity, as determined from microtopographic and geophysical survey, Kaymakçı is best understood as the capital of the local network, and probably also as the capital of the entire region (Figs. 17–18).

Preserved in ruined condition at the highest elevation of the site is an inner circuit of fortifications that defines a central sector or inner citadel characterized by concentric terraces surrounding an acropolis-like platform. The general organization of this inner citadel at Kaymakçı bears some similarity to the citadel of Troy VI–VII, yet at Kaymakçı it composes only one part of the larger well-fortified space. An outer circuit of fortifications at Kaymakçı helps to define lower terraces in a broad southeastern sector that seems to be characterized by buildings arranged in a roughly grid-like organization, as well as a western sector characterized by large open spaces and monumental buildings, at least one of them apparently built in basic megaron form. Upper slopes within the outer circuit of fortifications at Kaymakçı were also built up, but the definition of their use remains obscure at this time. Outside the citadel, a large lower settlement at Kaymakçı adds tens of hectares to the total site area and indicates its potential to host a large community. This lower settlement is evidenced primarily by surface pottery that extends away from the highpoint of the site to limits that have yet to be identified.

Pottery from these second-millennium BCE sites in central western Anatolia bears closest affinities to assemblages from sites in coastal western Anatolia, from Panaztepe to Troy, as well as from the inland sites of Kusura, Beycesultan, and Aphrodisias (Fig. 19).⁴¹ Contacts with regions further afield, such as Hittite central Anatolia and the Mycenaean sphere of the Aegean, are apparent in imported wares and their local imitations, and perhaps also in burial customs.⁴² That central western

Res.19. Marmara Gölü etrafındaki yerleşmelerinden Orta ve Geç Tunç Çağı keramikleri (Orta Lidya Arkeolojik Araştırmaları izniyle).
Fig. 19. Selection of Middle and Late Bronze Age pottery from sites around Marmara Gölü
CLAS

sitadelleri çok daha küçüktür, her biri 1 ilâ 2,2 hektarlık bir alana sahiptir. Üstelik, Marmara Gölü'nü çevreleyen bu iki büyük sitadelin yine büyük aşağı şehirleri vardır. Mikrotopografik ve jeofizik araştırmaların gösterdiği üzere, baskın konumu, büyüklüğü ve dâhili gelişmişliği, Kaymakçı'yı bu yerleşim ağının ve muhtemelen bütün bölgenin merkezi yapmaktadır (Res. 17-18).

Yerleşimin en yüksek noktasında, yıkıntı halindeki iç tahkimat, akropolis benzeri bir platformu çevreleyen konsantrik terasların meydana getirdiği bir merkezî alan ya da iç sitadeli belirlemektedir. Bu iç sitadelin genel düzenlemesi Troia VI-VII sitadeline bazı açılardan benzer, ama Kaymakçı'da iyi tahkimatlı büyük bir alanın sadece bir kısmını meydana getirir. Kaymakçı'nın dış çevre tahkimatları, kabaca ızgara planlı yapıları barındıran geniş güneydoğu kesmindeki alçak teraslar yanında, açık alanlar ve anıtsal yapılarla (en azından bir tanesi tipik megaron planındadır) öne çıkan batı kesimini belirler. Kaymakçı'nın dış tahkimatları içindeki üst yamaçlarda yapı izleri vardır, ama ne amaçla kullanıldıkları belli değildir. Sitadelin dışındaki büyük aşağı yerleşme sit alanının toplam alanına onlarca hektar eklemekte ve büyük bir topluluğa ev sahipliği yapma kapasitesini göstermektedir. Aşağı yerleşme aslen sit alanının en yüksek yerinden başlayan ve sınırı henüz tespit edilemeyen yüzey keramiği ile varlığını belli etmektedir.

Ortbatı Anadolu yerleşmelerinden gelen çanak çömleklerin en yakın benzerleri Batı Anadolu kıyılarında Panaztepe'den Troia'ya kadar, aynı zamanda Kusura, Beycesultan ve Aphrodisias gibi iç kesimdeki merkezlerde görülür (Res. 19).⁴¹ Orta Anadolu'daki Hitit anayurdu ya da Ege'nin Miken etkisi altındaki bölümü gibi uzak bölgelerle olan ilişkiler ithal çanak çömleklerde, onların yerel taklitlerinde ve belki gömü geleneklerinde karşımıza çıkmaktadır.⁴² Ortabatı Anadolu'nun daha geniş bir Hitit dünyasının parçası olduğu savı, bölgede kaya anıtlarının keşfedilmesinden beri gündemdedir. Bunlardan biri Akpınar'da Manisa Dağı'nın kuzey bitimindeki bir kaya üzerinde, diğeri

Anatolia was part of the larger Hittite world has been assumed ever since the early discovery of rock-cut monuments in the area: one on a cliff at the northern terminus of Manisa Dağ at Akpınar; the other on a south-facing cliff in the Karabel Pass through the Boz Dağ range, at the southern edge of the Kemalpaşa Valley (see Fig. 6).⁴³ Both monuments present relief sculptures accompanied by inscriptions in hieroglyphic Luwian, a language of the Anatolian sub-branch of the Indo-European language family (along with Nesite (Hittite), Palaic, etc.). Both are understood as monuments established by local rulers rendered in styles, traditionally considered Hittite,⁴⁴ that had become common throughout much of central, south-central, and western Anatolia by the thirteenth century BCE. Associated with a nearby spring, the monument at Akpınar has been identified traditionally by Classical geographers and modern scholars alike as a seated image of Cybele or another "mother goddess" figure, yet an alternative reading sees it as a bearded mountain god (Fig. 20).⁴⁵ The Karabel relief is more overtly geopolitical in nature and provides evidence for the identity of the LBA kingdoms that occupied the area of early Lydia (Fig. 21).

The hieroglyphic Luwian inscription of the Karabel monument records that it was established by Tarkasnawa, a late-thirteenth-century king of Mira, a territory known from archives recovered from the Hittite capital at Hattusa (modern Boğazköy).⁴⁶ Earlier in the second millennium BCE, Mira and its neighbors had been part of a regional complex known to the Hittites as the Arzawa Lands. Comprising all of central western Anatolia, and probably greater territories around it, Arzawa was a significant power in LBA Anatolia, whose kings corresponded diplomatically with Hattusa and Egypt alike.⁴⁷ Frequent sympathizing with the Hittite adversary state known as Ahhiyawa (probably an east Aegean Mycenaean state or group of kingdoms known to Homer as the Achaeans), and Ahhiyawan territorial conquests during the mid- and late fourteenth century BCE, led to the conquest and dissolution of Arzawa into component vassal kingdoms by the Hittite king Mursili II.⁴⁸ Mira, with its capital

ise Kemalpaşa Vadisi'nin güney kenarında, Boz Dağ'daki Karabel Geçidi'nin güneye bakan kayalık yüzündedir (Res. 6).⁴³ Her iki anıt da Anadolu Hint Avrupa dil ailesinin alt kollarından biri olan Hiyeroglif Luvice (Neşili (Hititçe), Pala vb. dille gibi) yazıtların eşlik ettiği kabartmalara sahiptir. Anıtlar yerel yöneticiler tarafından yaptırılmıştır ve Orta, Güney ve Batı Anadolu'da MÖ 13. yüzyılda yaygın olan Hitit üslubunda⁴⁴ işlenmiştir. Yakındaki bir kaynak ile ilişkili olan Akpınar'daki kaya anıtı Klasik coğrafyacılar ve modern bilim adamları tarafından oturan Kybele ya da bir başka "ana tanrıça" figürü olarak tanımlanmıştır. Alternatif bir açıklamaya göre sakallı bir dağ tanrısı betimlenmiştir. (Res. 20).⁴⁵ Karabel kabartması jeopolitik niteliklidir ve Klasik Dönem öncesi Lidya'da hüküm süren Geç Tunç Çağı krallıklarının kimlikleri konusunda kanıt sağlar (Res. 21).

Karabel kaya kabarmasının hiyeroglif Luvice yazıtı, anıtın Hitit başkenti Hattuşa (bugünkü Boğazköy) arşivlerinden bilinen Mira Krallığı'nın MÖ 13. yüzyıl sonundaki kralı Tarkasnava tarafından dikildiğini aktarır.⁴⁶ MÖ. 2. binyılın başlarında Mira ve komşuları, Hititlerin Arzava Ülkeleri olarak adlandırdığı bir bölgesel birliğin üyesiydi. Batı Anadolu'nun tamamını ve muhtemelen çevresindeki daha geniş toprakları kapsayan Arzava,

GTÇ'de önemli bir güçtü; kralları Hattuşa ve Mısır ile diplomatik ilişkiler içindeydi.⁴⁷ Hititlerin rakibi Ahhiyava (olasılıkla Homeros'un Akha'larına karşılık gelen bir Doğu Ege Miken devleti ya da devletler topluluğu) ile yakınlığı ve Ahhiyava'nın MÖ 14. yüzyılın ortası ve sonundaki fetihleri II. Murşulî'nin Arzava'yı işgaline, ardından vassal krallıklara bölmesine yol açmıştır.⁴⁸ Başkenti Apasa (antik Ephesos) olan ve en azından Büyük Menderes (antik

at Apasa (Classical Ephesus) and with territories extending at least over the Büyük Menderes (Classical Meander) and Küçük Menderes Valleys, coincided with the southern areas of Classical Lydia.⁴⁹ The Seha River Land, another member of Arzava forced into vassalage by Mursili II, shared a border with Mira and is now identified as the Gediz River valley and areas farther north, coinciding with the heartland of Classical Lydia.⁵⁰ Thus the largest of the citadels around Marmara Gölü, Kaymakçı, might be identified as the regional capital of the Seha River Land. We know from scarce mentions in the archives from Hattusa that the vassal Seha River Land remained a strategic intermediary between Hittite and Ahhiyawan lands and interests at least until the late thirteenth century. Thereafter, all historical traces of it were lost in the tumultuous decades of destructions and migrations associated with the end of the Late Bronze Age throughout the eastern Mediterranean.

The Transition to the Iron Age and the Arrival of the Lydians

Even though strictly historical evidence for Lydia is lacking for the period between the fall of the local Late Bronze Age kingdoms of Mira and the Seha River Land

Res.20. Manisa'nın hemen doğusundaki Akpınar Anıtı'nın görünümü. Muhtemelen sakallı bir dağ tanrısı tasvir edilmiştir. Fig. 20. View of the Akpınar Monument, just east of Manisa, probably representing a bearded mountain god. ??? (CHG or VNTM)

Meandros) ve Küçük Menderes vadilerini içine alan bölgelerde hüküm süren Mira Klasik Dönem Lidya'sının güneyi ile örtüşmekteydi.⁴⁹ II. Murişili'nin vasal krallık statüsüne indirgediği Arzava birliğinin bir başka üyesi olan Seha Nehri Ülkesi, Mira ile sınır komşusuydu. Burası şimdi Gediz nehir vadisine ve daha kuzeydeki bölgelere yerleştirilmekte, böylece antik Lidya'nın anayurdu ile kesişmektedir.⁵⁰ Dolayısıyla, Marmara Gölü civarındaki sitadellerin en büyüğü olan Kaymakçı Seha Nehir Ülkesi'nin bölge merkezi olarak kabul edilebilir. Hattuşa arşivlerindeki sınırlı sayıda ifadelerinden, vasal Seha Nehri Ülkesi'nin en azından MÖ 13. yüzyıl sonlarına kadar Hitit ve Ahhiyava toprakları ile çıkarları arasında stratejik bir arabulucu olduğunu anlıyoruz. Bu tarihten sonra, bütün Doğu Akdeniz'de Geç Tunç Çağı'nın sonuna atfedilen yıkım ve göçlerle dolu onyıllar içinde, Seha Nehir Ülkesi'ne dair bütün tarihî izler kaybolmuştur.

Demir Çağı'na Geçiş ve Lidyalıların Gelişi

Geç Tunç Çağı krallıkları Mira ve Seha Nehir Ülkesi'nin yıkılışı ile Sardeis'te Lidya Krallığı'nın yükselişi arasındaki dönem için tam anlamıyla tarihî kanıtlardan yoksunuz. Daha sonraları Klasik yazarlar, MÖ 7. yüzyılın başlarından ortalarına kadarki Yeni Asur belgelerinde tarihî varlığı kanıtlanan Gyges'in kurduğu Mermnad sülalesinden önce iki kral sülalesinden bahseder. Herodotos'taki erken Lidya sülalelerine dair gerçeklerle bağdaşmayan göndermeler arasında belki en basit olanları, ilk Lidya sülalesinin Atys oğlu Lydos tarafında kurulması ve ardından gelen 22 nesillik Heraklid'ler sülalesinin, Gyges'in son Heraklid kralı Kandaules'i tahtından indirmesine kadar 505 yıl hüküm sürmeleridir.⁵¹ MÖ 12. yüzyıl başlarında Sardeis'in Heraklid'ler tarafından ele geçirilişi, kabaca bu döneme denk gelen bir tahribat tabakası ve ithal Miken çanak çömleğiyle görünürde emin bir şekilde ilişkilendirilmektedir.⁵² Ne var ki, Sardeis'te bu tabakaların sınırlı görülmesi, yerleşimin tü-

and the rise of the Lydian Kingdom at Sardis, later Classical authors cited the existence of at least two dynasties of Lydian kings ruling before the Mermnad Dynasty initiated by Gyges, who is historically attested in Neo-Assyrian archives of the early- to mid-seventh century BCE. Among many seemingly irreconcilable references to early Lydian dynasties are the stories of Herodotus, perhaps the simplest, from which we learn that the first Lydian dynasty was founded by Lydus, son of Atys, and that twenty-two generations of a second dynasty, known as the Heraclids, ruled for some 505 years until Gyges' overthrow of the last Heraclid king, Candaules.⁵¹ Archaeological corroboration of a Heraclid conquest of Sardis in the early twelfth century BCE has been somewhat presumptuously cited in a level of destruction and imported Mycenaean pottery found at Sardis roughly dating to this time.⁵² The restricted exposure of these levels at Sardis makes it impossible to speak of site-wide events, however, and Sardis is only one of many sites in central western Anatolia at which have been found Mycenaean pottery of the fourteenth through twelfth centuries BCE. Further complicating the matter of these fabled early Lydian dynasties are the "Maeonians," the name by which inhabitants of the middle Gediz River valley were known to Homer in the late eighth or early seventh century BCE.⁵³ The Maeonians have been traditionally understood as early Lydians and Maeonia as a name for early Lydia. While largely credible, these understandings are based on little actual fact, bringing us to the question of what evidence there is for the arrival of Lydian-speaking populations in the area. Did the Maeonians speak Lydian, or did Lydian-speaking populations arrive with Gyges and the Mermnad Dynasty? Were Lydians already present in the MBA and LBA, or did they arrive in the aftermath of the LBA collapse?

The excavations at Sardis have provided only limited help in addressing these questions, yet they attest occupation by the LBA, if not earlier, some level of cultural continuity into the Early Iron Age, and high levels of cultural continuity between the Early Iron Age and the seventh- and

müne yayılmış olaylardan söz etmeyi imkânsız kılmaktadır ve Sardeis, Ortabatı Anadolu'da MÖ 14. yüzyıldan 12. yüzyıla kadar Miken çanak çömleği veren yerleşmelerden sadece biridir. Bu efsanevi erken sülaleler meselesi, MÖ 8. yüzyılın sonunda-7. yüzyılın başında Homeros'un Maıyonyalılar olarak adlandırdığı Orta Gediz Vadisi sakinlerinin varlığı ile daha da karmaşıklaşmaktadır.⁵³ Maıyonyalıların erken Lidyalılara, Maıyonya da erken Lidyalılara karşılık geldiği geleneksel olarak kabul edilmiştir. Bu görüş büyük oranda inandırıcı olmakla birlikte, gerçek olaylara çok az dayanır ve bizi Lidya dili konuşan halkların bölgeye gelişine dair ne gibi kanıtların bulunduğu sorusuna yöneltir. Maıyonyalılar Lidya dili mi konuşuyorlardı yoksa Lidya dili konuşan halklar Gyges ve Mermnad sülalesi ile birlikte mi gelmişlerdi? Lidyalılar OTÇ ve GTÇ'de var mıydı yoksa GTÇ'deki yıkımların ardından mı ortaya çıkmışlardı?

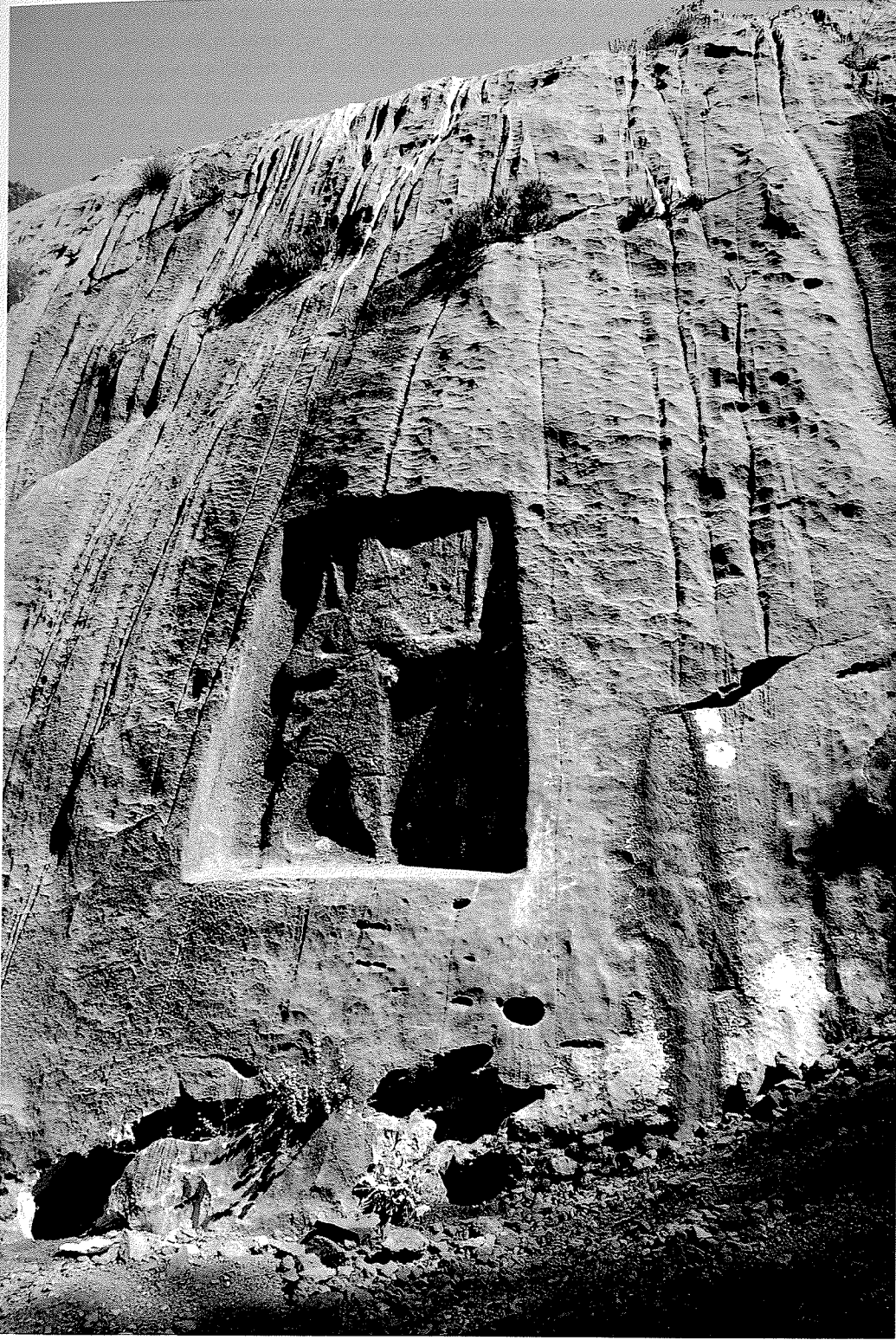
Sardeis'teki kazılar bu soruların cevaplama konusunda sadece kısıtlı katkı sağlamıştır. Bununla beraber, daha erken değilse bile GTÇ'de yerleşimin bulunduğunu; Erken Demir Çağı'na kadar belli derecede varlığını koruyan, Erken Demir Çağı ile Lidya dili konuşulduğunu bildiğimiz MÖ 7. ve 6. yüzyıldaki Mermnad dönemi arasında da büyük oranda devam eden bir kültürel sürekliliğin varlığını kanıtlamıştır.⁵⁴ O halde, Sardeis'teki erken tabakalarda görülen süreklilik Lidya dili konuşanların Mermand'lardan çok daha önce geldiklerini desteklemektedir.

Bununla birlikte, Orta Lidya'da Marmara Gölü civarından gelen arkeolojik kanıtlar GTÇ'yi takip eden geçiş evresinde yerel geleneklerde önemli kesilmelerin olduğuna işaret etmektedir. Önceki hâkim güçlerle ilişkili sitadeller terk edilmiştir, ama eldeki verilerle daha geniş çaplı bir bölgesel terkten söz edilememektedir. MÖ 1. binyılın başında Erken Demir Çağı yerleşimleri ortaya çıktığı zaman, bunlar her nasılsa önceki höyük ve sitadellerden farklı modeller sergiler. Aynı şekilde, en iyi Sardeis'te izlenen daha geç "Lidya" keramik gelenekleriyle uyumlu yeni keramik tipleri ve kil formülleri yanında, farklı

sixth-century Mermnad period, when we can be assured of the presence of Lydian speakers.⁵⁴ The continuity of early levels at Sardis, then, supports the general assumption that Lydian speakers arrived well before the Mermnads.

Archaeological evidence from central Lydia around Marmara Gölü, however, points to significant disruptions in local traditions during the transitional period following the LBA. The citadels associated with the previous ruling power(s) were all abandoned, yet a wider phenomenon of regional abandonment cannot be demonstrated with current evidence. When Iron Age sites appear in the early first millennium BCE, at any rate, they are associated with different settlement patterns, avoiding earlier mounds and citadels, and different production traditions, especially those associated with new pottery types and clay recipes matching later "Lydian" ceramic traditions, best known from Sardis, and also with different mudbrick manufacture. These changes might easily be explained by internal developments arising after the fall of the local LBA kingdom. Alternatively, they might support a view adhered to by most historical linguists, that Lydian speakers, having entered Anatolia at the latest by the early second millennium BCE (along with the speakers of other languages of the Anatolian sub-branch of Indo-European), migrated into Classical Lydia, perhaps from northwestern Anatolia in the Early Iron Age.⁵⁵ Lydian speakers are presumed, in this view, to have replaced the previous Luwian-speaking populations associated with monuments like Akpınar and Karabel, and presumably also with the ruling kingdom of the Seha River Land.

Other linguistic evidence, however, highlights continuities between Bronze and Iron Age toponyms in the Seha River Land and Lydia,⁵⁶ especially, and there remains the possibility that Lydian speakers were already present in central western Anatolia in the second millennium BCE. In such a scenario, the Luwian that appears in hieroglyphic form at Akpınar and Karabel may have

Res.21. Kemalpaşa'nın hemen güneydoğusundaki Karabel Anıtı. Mira Kralı Tarkasnava'nın adı kabartmaya eşlik eden yazıtta belirtilmektedir.

Fig. 21. View of the Karabel Monument, just southeast of Kemalpaşa, showing Tarkasnawa, king of Mira, as identified in the accompanying inscription.
NDC

kerpiç yapım teknikleri, değişik yapım gelenekleri ile ilişkilendirilmektedir. Bu değişimler yerel GTÇ krallığının çöküşünden sonra meydana gelen dâhili gelişmeler ile açıklanabilir. Bunun alternatifi, birçok tarihî dilbilimcinin hemfikir olduğu bir görüş, yani en geç MÖ 2. binyılın başlarında Anadolu'ya girmiş (Hint-Avrupa dil ailesinin diğer Anadolu alt kollarını konuşan halklarla birlikte) Lidya dilini konuşan toplulukların Erken Demir Çağ'ında belki de Kuzeybatı Anadolu'dan Klasik Lidya'ya göç ettikleri savıdır.⁵⁵ Buna göre Lidya dilini konuşanlar, Akpınar ve Karabel anıtları ile ilişkilendirilen Luvice konuşan halklara ilaveten muhtemelen Seha Nehir Ülkesi'nin yerine geçmişlerdir.

Öte yandan, diğer dilbilimsel kanıtlar Seha Nehir Ülkesi ile Lidya'daki yer isimlerinin benzerliğine dikkat çekmektedir⁵⁶ ve Lidya dili konuşanların MÖ 2. binyılda zaten Ortabatı Anadolu'da bulundukları ihtimali mevcuttur. Bu senaryoda, Akpınar ve Karabel anıtlarında hiyeroglifik formda görülen Luvice, diplomatik yazışmalar ve en azından kısmen iki dilli bir Luvi ve Lidya ortamındaki kamusal anıtlarda kullanılmış olabilir. Seha Nehir Ülkesi ve Lidya Krallığı'nın bölgesel benzerlikleri, Tunç ve Demir çağları boyunca siyasi olmasa da kültürel devamlılığın desteğiyle aranabilir.⁵⁷

Sonuçta, eldeki kanıtların farklı şekillerde yorumlanabileceği talihsiz fakat yaygın bir duruma baş başayız. Geç Tunç'tan Erken Demir Çağı'na geçişte Orta Lidya'nın arkeolojik verilerinde görülen belirgin değişimler, Batı Anadolu'nun herhangi bir yerinden gelen Lidyalılar kadar, GTÇ sonundaki çöküşten kaynaklanan yerel sosyal, ekonomik, siyasi gelişmeler ile akabinde kompleks bir toplumun yeniden inkişafı sayesinde de açıklanabilir. Lidya dili konuşan halkların Lidya'ya tam olarak ne zaman geldikleri konusu, Lidya arkeolojisinin ya da en azından Lidya'ya ait bugünkü arkeolojik verilerin cevaplayamadığı bir gizemdir. Lidya prehistoryasının zenginliğini aydınlatan yüzey araştırmalarının başarısına karşın, prehistorik evre ve dönemlerin hem kendi içlerinde hem de aralarındaki –özellikle GTÇ'den Erken Demir Çağına geçişteki– kültürel gelişmeleri daha iyi açıklamak için

been used exclusively for diplomatic correspondence and public monuments in at least a partially bilingual Luwian and Lydian environment. The territorial uniformity of the kingdoms of the Seha River Land and Lydia may also be sought in support of cultural, if not also political, continuity across the Bronze and Iron Ages.⁵⁷

We are left with the unfortunate, but all too common, predicament that current evidence can be interpreted in multiple ways. The distinct changes in the archaeological record of central Lydia across the transition from the Late Bronze to Iron Age might be explained by the arrival of the Lydians from elsewhere in western Anatolia, just as they might be explained by local, social, economic, and political developments arising from the LBA collapse and the subsequent redevelopment of complex society. Exactly when Lydian-speaking populations arrived in Lydia, then, is an enigma that Lydian archaeology, or at least the archaeological record of Lydia as it is known today, seems unable to resolve. Again, despite the successes of surface surveys in illuminating the richness of Lydian prehistory, stratigraphic excavations are greatly needed to clarify further such cultural developments, both within and across prehistoric phases and periods, and especially across the transition from the LBA to the Iron Age. Whatever may have happened in the period between the abandonment of the LBA citadels and the appearance of Iron Age sites in central Lydia, and regardless of when Lydian speakers did actually arrive, one thing is clear: When state-level society did reappear, the central node of power had shifted from the area around Marmara Gölü, the probable core of the kingdom of the Seha River Land, to the south, across the Gediz River valley, and to Sardis, where culturally and linguistically distinct Lydian populations living under the historical Mermnad Dynasty thrived in their florescence of the middle of the first millennium BCE.

yine stratigrafik kazılara ihtiyaç duyulmaktadır. Orta Lidya'da GTÇ sitadellerinin terk edilişi ile Demir Çağı yerleşimlerinin ortaya çıkışı arasında her ne olmuşsa ve Lidya dili konuşan halkların her ne zaman gelmişse bir şey kesindir: Devlet düzeyindeki toplumlar yeniden kendilerini gösterdiklerinde iktidarın merkezî ağı, Seha Nehir Ülkesi'nin muhtemel çekirdeği olan Marmara Gölü civarından güneye, Gediz nehri vadisine ve MÖ 1. binyılın ortalarında serpilen tarihî Merminad sülalesi hâkimiyetindeki kültürel ve dilbilimsel açıdan farklı Lidya halklarına geçmiştir.

Notlar

- 1 Özdoğan 1989, 202; Seeher 1990, 15; Meriç 1993b, 143–44.
- 2 2005'te başlamış yoğun Orta Lidya Arkeolojik Araştırmaları'na ilaveten (Roosevelt 2007; Roosevelt and Luke 2008, 2009; Luke and Roosevelt 2009), 2007'de Manisa'da prehistorik kalıntılara odaklanan geniş bir yüzey araştırması başlamıştır (Akdeniz 2009a) ve benzer bir çalışmanın Küçük Menderes Vadisi'nde yapılması planlanmaktadır. Bu makaledeki bütün veriler ve haritalar, bu yeni projelerin başlamasından önce mevcut bilgilerden yararlanmaktadır.
- 3 Kappelman v.d. 2008; Kuhn 2009.
- 4 Manisa Dağ'ın kuzey yamaçlarındaki Sert Kaya'da bulunmuş taş aletler için bkz. Belhomme 1936, 224. Küçük Menderes vadisindeki kaya sanatı için R.L. and U. Bengisu'ya verdikleri bilgilerden dolayı teşekkür ederim.
- 5 Roosevelt 2007; Roosevelt ve Luke 2008; Cooney 2008; Luke ve Roosevelt 2009.
- 6 Cooney (baskıda). Bütün analizler Boston Üniversitesi'nde Batı Anadolu taş teknolojileri üzerine doktora tezi hazırlayan K. Cooney tarafından Dr. C. Runnels'in gözetiminde yapılmıştır. Bin Tepe'de aynı bölgede, Marmara Gölü'nün güneyinde 1960'larda bulunmuş Levallois tipi kazıyıcıdan beni haberdar ettikleri için D. Pullen ve C. H. Greenewalt, jr'a teşekkür ederim.
- 7 Slimak v.d. 2008.
- 8 Cooney (baskıda). Sardeis'te yüzey buluntusu olarak ele geçen hilal biçimli Mezolitik mikrolit için bkz. Spier 1983, 19. Ancak bu buluntulardan bazılarının Epi-Paleolitik döneme ait olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.
- 9 Örneğin bkz. Orte v.d. 1995; Slimak v.d. 2008; Şahin, Dinçer ve Zimmermann 2009.
- 10 Bu ayak izlerinden 200 tanesi 1960'larda korunmaları amacıyla Ankara'daki Maden Tetkik Arama Enstitüsü (MTA)'ya getirilmiştir Bkz. Erinc 1970; Ozansoy 1972; Kayan 1992 ve Koçman 2004.

Notes

- 1 Özdoğan 1989, 202; Seeher 1990, 15; Meriç 1993b, 143–44.
- 2 In addition to the intensive Central Lydia Archaeological Survey, begun in 2005 (Roosevelt 2007; Roosevelt and Luke 2008, 2009; Luke and Roosevelt 2009), an extensive survey of Manisa focusing on prehistoric remains was begun in 2007 (Akdeniz 2009a), and plans are underway for similar work in the Küçük Menderes Valley. All data and maps presented in this article draw from information available before the inception of these new projects.
- 3 Kappelman et al. 2008; Kuhn 2009.
- 4 For stone tools found in Sert Kaya, on the northern slopes of Manisa Dağ, see Belhomme 1936, 224. For rock-art in the Küçük Menderes River valley, thanks to R.L. and U. Bengisu for their information.
- 5 Roosevelt 2007; Roosevelt and Luke 2008; Cooney 2008; Luke and Roosevelt 2009.
- 6 Cooney, forthcoming. All analyses have been conducted under the supervision of Dr. C. Runnels by K. Cooney, who is working on western Anatolian lithic technologies for his Ph.D. thesis at Boston University. Thanks to D. Pullen and C. H. Greenewalt, jr. for information about an additional scraper of Levallois type recovered from the same general area of Bin Tepe, south of Marmara Gölü, in the 1960s.
- 7 Slimak et al. 2008.
- 8 Cooney, forthcoming. For a Mesolithic lunate microlith found on the surface at Sardis, see Spier 1983, 19. Note, however, that these finds may be considered by some to belong to the Epi-Paleolithic period.
- 9 For example, see Orte et al. 1995; Slimak et al. 2008; Şahin, Dinçer, and Zimmermann 2009.
- 10 Around 200 of these footprints were apparently brought to the Maden, Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA) in Ankara for safekeeping in the 1960s. See Erinc 1970; Ozansoy 1972; Kayan 1992; and Koçman 2004.
- 11 See especially Ozansoy 1972 for a 250,000 BP date; Erinc 1970 and Kayan 1992 for a 12,000–10,000 BP date, and, most recently, Westaway et al. 2006, 145–47, for the Holocene dating of the B4 basalt flows associated with the Kula Quaternary volcanic field that covered and preserved the footprints.
- 12 Çilingiroğlu 2005.
- 13 Lichter 2005a.
- 14 Lichter 2005b.
- 15 Çilingiroğlu et al. 2004. While the sixth millennium levels at Ulucak are contemporary with the "Early Chalcolithic" levels of sites in the Lake District, the excavators prefer to maintain a Late Neolithic terminology (following similar trends with sites around the Sea of Marmara) owing to cultural continuities with earlier levels at the site and their view that the distinction between the periods in the Lake District is arbitrary (Çilingiroğlu and Abay 2005, 7).

- 11 Günümüzden 250.000 yıl öncesini öneren tarihleme için özellikle bkz. Ozansoy 1972; günümüzden 12.000-10.000 yıl öncesine tarihleme önerisi için bkz. Erinç 1970 ve Kayan 1992; Kula Dördüncü Zaman konisi ile ilişkilendirilen ve ayak izlerini örtüp koruyan B4 bazalt akıntılarının Holosen'e tarihlendirilmesine dair en son öneri için bkz. Westaway v.d. 2006, 145-47.
 - 12 Çilingiroğlu 2005.
 - 13 Lichter 2005a.
 - 14 Lichter 2005b.
 - 15 Çilingiroğlu v.d. 2004. Ulucak'ın MÖ 6.binyıl tabakaları Göller Bölgesi'ndeki "Erken Kalkolitik" yerleşme ile çağdaş olmakla beraber, arkeologlar daha erken tabakalarla kültürel sürekliliğin varlığı nedeniyle Geç Neolitik terminolojisi kullanmayı tercih etmektedir (Marmara Denizi çevresindeki yerleşmelerde görülen benzer eğilimlere atfen). Ancak Göller Bölgesi'ndeki dönemlerin ayırımına dair görüşler tartışmalıdır (Çilingiroğlu ve Abay 2005, 7).
 - 16 French 1969, 75; Meriç 1993b, 146; Çilingiroğlu v.d. 2004; Çilingiroğlu ve Abay 2005; Efe ve Efe 2007, 251.
 - 17 Cooney (baskıda). Akhisar Vadisi'ndeki Morali'da bulunmuş Melos obsidyeninden Geç Neolitik dilgiler için bkz. Takaoğlu 2004c, 746.
 - 18 Çilingiroğlu 2009.
 - 19 Roosevelt 2003, 90-92; Takaoğlu 2004c; Akdeniz 2009a. Orta ve Batı Anadolu'daki örneklerine benzeyen bir yılan figürünü başının kontekst dışında bulunduğu bir başka muhtemel Neolitik yerleşme Sardis'tir. (Hanfmann 1951; Hanfmann ve Ramage 1978, 13 n. 2, 155, kat. no. 229).
 - 20 Dinç 1996, 1997; Takaoğlu 2002, 2004a; 2005.
 - 21 Roosevelt 2003, 92-94.
 - 22 Meriç 1993b, 146. Takaoğlu (2004a) Kulaksızlar'dan MÖ 5. binyılın ikinci yarısına ait keramiklerin diğer Ege merkezleri yanında Emporio'dan (IX-VIII. tabakalar), Khios'taki Ayio Gala Yukarı Mağara ve Samos'ta Tigani'den (II-III. tabakalar) bilinen örneklerle yakında ilgili olduğunu göstermiştir.
 - 23 French 1969, 75.
 - 24 Efe ve Efe 2007, 251.
 - 25 Nikolov 2002, 2003; Hansen 2005; Zimmermann 2007.
 - 26 Steadman 1995.
 - 27 Özellikle şu üç koridor akla gelmektedir. 1) Kemalpaşa-Gediz-Alaşehir ve Küçük Menderes doğu-batı koridorları (Meriç 1993b, 144), 2) Yukarı Bakırçay-Akhisar-Gediz-Alaşehir kuzey-güney koridoru 3) Yukarı Bakırçay-Akhisar-Manisa-Kemalpaşa-Aşağı Küçük Menderes koridorları.
-
- 16 French 1969, 75; Meriç 1993b, 146; Çilingiroğlu et al. 2004; Çilingiroğlu ve Abay 2005; Efe ve Efe 2007, 251.
 - 17 Cooney, forthcoming. For Late Neolithic blades of Melian obsidian at Morali in the Akhisar Valley, see Takaoğlu 2004c, 746.
 - 18 Çilingiroğlu 2009.
 - 19 Roosevelt 2003, 90-92; Takaoğlu 2004c; Akdeniz 2009a. Another possible site of Neolithic activities is Sardis, where a serpentine figurine head with parallels to central and western Anatolian varieties was discovered out of context (Hanfmann 1951; Hanfmann and Ramage 1978, 13 n. 2, 155, cat. no. 229).
 - 20 Dinç 1996, 1997; Takaoğlu 2002, 2004a; 2005.
 - 21 Roosevelt 2003, 92-94.
 - 22 Meriç 1993b, 146. Takaoğlu (2004a) shows that ceramics from Kulaksızlar of the second half of the fifth millennium BCE seem closely related to Aegean examples from Emporio (Levels IX-VIII) and the Upper Cave at Ayio Gala on Chios, and from Tigani (Levels II-III) on Samos, among other Aegean sites.
 - 23 French 1969, 75.
 - 24 Efe ve Efe 2007, 251.
 - 25 Nikolov 2002, 2003; Hansen 2005; Zimmermann 2007.
 - 26 Steadman 1995.
 - 27 In particular, one thinks of the following corridors: 1) the east-west Kemalpaşa-Gediz-Alaşehir and Küçük Menderes corridors (Meriç 1993b, 144), 2) the north-south upper Bakır Çayı-Akhisar-Gediz-Alaşehir corridor, and 3) the upper Bakır Çayı-Akhisar-Manisa-Kemalpaşa-lower Küçük Menderes corridors.
 - 28 Collignon 1901; Mitten and Yügrüm 1968, 1971, 1974; Kamil 1983; Meriç 1987, 1989, 1990, 1992; Çilingiroğlu et al. 2004; Çilingiroğlu ve Abay 2005.
 - 29 In addition to the EBA sites discovered during surveys, occupation at Sardis may be indicated by a few pottery fragments, a carved marble bird head, and a recently discovered mace head, all perhaps of the third millennium BCE and all found in later contexts at the city site. See Hanfmann and Ramage 1978, 40 no. 2, and, especially, Greenewalt, Rautman, and Meric, 1986, 7 and 18-19, nn. 8 and 23. Thanks to C.H. Greenewalt, jr., and N.D. Cahill for mention of the recently discovered mace head.
 - 30 Efe 2003a.
 - 31 For Yortan-style pottery and the culture(s) it represents, see, most fully, French 1968, 50-53; French 1969, 64-65; and Kamil 1982. For Yortan style finds in eastern Uşak and around Lake Beyşehir, see Fıratlı 1970, 120, and Gündoğdu 1984, 13, respectively. For more recent Yortan-style finds, see Hüryılmaz 1997, 499-522, and Akdeniz 2009b, 87-102.
 - 32 Wheeler 1974, 418-20; Spier 1983, 19-20; Dinç 1991, 27 n. 3.

- 28 Collignon 1901; Mitren ve Yügrüm 1968, 1971, 1974; Kamil 1983; Meriç 1987, 1989, 1990, 1992; Çilingiroğlu v.d. 2004; Çilingiroğlu ve Abay 2005.
- 29 Yüzey araştırmalarında keşfedilmiş ETÇ yerleşmelerinin dışında, Sardeis'teki iskân birkaç keramik parçası, mermerden bir kuş başı ve yakın zamanda bulunmuş bir güzr başı tarafından temsil edilmektedir. Bunların hepsi belki MÖ 3. binyıla aittir ve daha geç kontekstlerin içinde ele geçmiştir. Bkz. Hanfmann ve Ramage 1978, 40 no. 2, ve özellikle Greenewalt, Rautman ve Meriç, 1986, 7 ve 18–19, no. 8 ve 23. Yakın zamanda bulunmuş güzr başından bahsettikleri için C.H. Greenewalt, jr. ve N.D. Cahill'e teşekkür ederim.
- 30 Efe 2003a.
- 31 Yortan üslubundaki çanak çömlek ve bunun temsil ettiği kültür hakkında en kapsamlı çalışma için bkz. French 1968, 50–53; French 1969, 64–65; ve Kamil 1982. Doğu Uşak ve Beyşehir Gölü civarındaki Yortan üslubunda buluntular için bkz. Fıratlı 1970, 120 ve Gündoğdu 1984, 13. Yakın zamanda bulunmuş Yortan üslubunda buluntular için bkz. Hüryılmaz 1997, 499–522 ve Akdeniz 2009b, 87–102.
- 32 Wheeler 1974, 418–20; Spier 1983, 19–20; Dinç 1991, 27 n. 3.
- 33 Örneğin bkz. Hanfmann ve Waldbaum 1970, 15–16, Res. 4–5; Kamil 1982; Meriç 1993a, 354, Res. 3–5; ve Takaoğlu 2004b. Marmara Gölü kıyılarında 20. yüzyılın başında ele geçmiş taş aletleri için ayrıca bkz. Zimmermann, Banerjee ve Huth 2003, 57–74.
- 34 Wheeler 1974, 418–20.
- 35 Takaoğlu 2004b.
- 36 Derin 2009.
- 37 Şahoğlu 2005; Efe 2007. ETÇ III'te en gelişmiş haliyle görülen bu durum, Ege'de Kastri ve Lefkandi I grupları ile çağdaştır (Pullen 2008; Şahoğlu 2004, 2008). Böyle nesnelerin bu bölgeler arası mal gruplarının bir parçası olmadan önce daha erken kontekstlerde görülmeleri dikkat çekicidir. Genelde mermer olan taş idoller Troia ve Beycesultan tipleriyle (bazıları Yortan mezarlarından bilinir) birlikte ETÇ I evresinde görülmeye başlarlar, fakat ETÇ II ve ETÇ III'te giderek her yerde (artık Kusura tipiyle beraber) karşımıza çıkar (Renfrew 1969, 27).
- 38 French 1969, 75.
- 39 Efe ve Efe 2007, 259.
- 40 Orta Lidya'daki bu yerleşimler hakkında daha fazla detay için bkz. Luke ve Roosevelt 2009.
- 41 Lloyd ve Mellaart 1965; Erkanal ve Erkanal 1983; Joukowsky 1986; Mellaart ve Murray 1995; Günel 1999; Bayne 2000; Çındarlı-Karaaslan 2008; Erkanal 2008; Erkanal-Ökür 2008.
- 33 For example, see Hanfmann and Waldbaum 1970, 15–16, Figs. 4–5; Kamil 1982; Meriç 1993a, 354, Figs. 3–5; and Takaoğlu 2004b. See also Zimmermann, Banerjee, and Huth 2003, 57–74, for stone tools found in the early twentieth century along the shores of Marmara Gölü.
- 34 Wheeler 1974, 418–20.
- 35 Takaoğlu 2004b.
- 36 Derin 2009.
- 37 Şahoğlu 2005; Efe 2007. In its developed form later in EB III, this phenomenon is contemporary with the Aegean Kastri and Lefkandi I groups (Pullen 2008; Şahoğlu 2004, 2008). Note that many such items appear in earlier contexts before they become part of this interregional assemblage. For example, stone idols, usually of marble, begin already in the EB I phase with the Trojan and Beycesultan types (with several examples known from Yortan graves), but they become more ubiquitous in the EB II and EB III phases (now also with the Kusura type) (Renfrew 1969, 27).
- 38 French 1969, 75.
- 39 Efe and Efe 2007, 259.
- 40 For more detail about these sites in central Lydia, see Luke and Roosevelt 2009.
- 41 Lloyd and Mellaart 1965; Erkanal and Erkanal 1983; Joukowsky 1986; Mellaart and Murray 1995; Günel 1999; Bayne 2000; Çındarlı-Karaaslan 2008; Erkanal 2008; Erkanal-Ökür 2008.
- 42 Some Hittite sherds and a bronze arrowhead have been found at Sardis, but in later contexts (Spier 1983, 22; Ramage 1994, 163–64). They indicate, at the very least, some contact with the Hittite realm. The cremation and pithos burial at Sardis may be contemporary with the same tradition observed at Osmankaya near the Hittite capital and in Troy VIh, dated by Mycenaean LH III A and B pottery to c. 1325–1275 BCE (Spier 1983, 22).
- 43 Güterbock 1956; Güterbock and Alexander 1983; André-Salvini and Salvini 1996, 2003.
- 44 For suggestions that such styles may derive more from Luwian than from Hittite traditions, see Aro 2003, 287–88.
- 45 Ehringhaus 2005, 84–100. Its poor state of preservation makes positive identification difficult.
- 46 Hawkins 1998. For arguments against these interpretations, see Steiner 2007. For relevant texts, see Beckman 1999 and Hoffner 2009.
- 47 Heinhold-Kramer 1977.
- 48 Mountjoy 1998; Bryce 2003, 27–127.
- 49 Büyükkolancı 2007, 2008. Note that Mira was administratively paired in its vassalage with Kuwaliya, an area further east.
- 50 Hawkins 1998, 23–24; Stark 1997, 451; Stark 2007.
- 51 Herodotus 1.7.
- 52 Pedley 1968, 25; Foss and Hanfmann 1975, 173 n. 85; Beekes 2002, 216.

- 42 Sardeis'te bazı Hitit keramikleri ve bir tunç ok ucu bulunmuştur, ama bunlar daha geç kontekstlerden gelmektedir. (Spier 1983, 22; Ramage 1994, 163–64). Fakat en azından Hitit dünyası ile olan bağlantıları yansıtırlar. Sardeis'teki kremasyon ve pithos gömüleri, Hitit başkenti yakınındaki Osmankaya ve Miken GH A ve B keramiği sayesinde yak. MÖ 1325-1275'e tarihlenen Troia VIh'de gözlemlenen geleneklerle çağdaş olabilir (Spier 1983, 22).
- 43 Güterbock 1956; Güterbock ve Alexander 1983; André-Salvini ve Salvini 1996, 2003.
- 44 Böyle üslupların Hitit'ten ziyade Luvi geleneklerinden alındığına dair görüşler için bkz. Aro 2003, 287–88.
- 45 Ehringhaus 2005, 84–100. Kötu korunmuş olduğundan bu yönde bir tanım yapmak zordur.
- 46 Hawkins 1998. Bu açıklamalara karşı çıkan görüşler için bkz. Steiner 2007. İlgili metinler için bkz. Beckman 1999 ve Hoffner 2009.
- 47 Heinhold-Kramer 1977.
- 48 Mountjoy 1998; Bryce 2003, 27–127.
- 49 Büyükkolancı 2007, 2008. Mira'nın vasal yönetimi daha doğudaki Kuvaliya ile eşleştirilmiştir..
- 50 Hawkins 1998, 23–24; Stark 1997, 451; Stark 2007.
- 51 Herodotos 1.7.
- 52 Pedley 1968, 25; Foss ve Hanfmann 1975, 173 n. 85; Beekes 2002, 216.
- 53 Ilias 2.864–66, 5.43–44, 20.385, 20.389–92.
- 54 Ramage 1994.
- 55 Bütün savlar için bkz. Beekes 2002 ve ayrıca Melchert 2003, 22. Karşı görüşlerin tamamı için bkz. Yakubovich 2008, 91–208 ve ayrıca Stefanini 2002, 798.
- 56 Örnekler için bkz. Beekes 2003; van den Hout 2003; Widmer 2004.
- 57 Lidyalıların gelişi ile ilgili kanıtların geniş bir yorumu için bkz. Roosevelt 2009, 13–22.

Kaynakça

- Akdeniz, E. 2009a. "2007 Yılında Manisa ve İlçelerinde Yürütülen Prehistorik-Protohistorik Yüzey Araştırmaları." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 26 (2): 255–66.
- Akdeniz, E. 2009b. "Hyrkanis Ovası'nda bir Höyük Yerleşimi: Alibeyli." şurada Altan Çilingiroğlu'na Armağan Yukarı Denizin Kıyısında Urartu Krallığı'na Adanmış Bir Hayat / *Studies in Honour of Altan Çilingiroğlu: A*
- 53 *Iliad* 2.864–66, 5.43–44, 20.385, 20.389–92.
- 54 Ramage 1994.
- 55 For fullest arguments, see, for example, Beekes 2002, and also Melchert 2003, 22. For fullest counterarguments, see Yakubovich 2008, 91–208, and also Stefanini 2002, 798.
- 56 For examples, see Beekes 2003; van den Hout 2003; Widmer 2004.
- 57 For a fuller explication of the evidence for the arrival of the Lydians, see Roosevelt 2009, 13–22.

Bibliography

- Akdeniz, E. 2009a. "2007 Yılında Manisa ve İlçelerinde Yürütülen Prehistorik-Protohistorik Yüzey Araştırmaları." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 26 (2): 255–66.
- Akdeniz, E. 2009b. "Hyrkanis Ovası'nda bir Höyük Yerleşimi: Alibeyli." In *Altan Çilingiroğlu'na Armağan Yukarı Denizin Kıyısında Urartu Krallığı'na Adanmış Bir Hayat / Studies in Honour of Altan Çilingiroğlu: A Life Dedicated to Urartu on the Shores of the Upper Sea*, edited by H. Sağlamtimur, E. Abay, Z. Derin, A.Ü. Erdem, A. Batmaz, F. Dedeoğlu, M. Erdalkıran, M.B. Baştürk, and E. Konakçı, 87–102. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- André-Salvini, B., and M. Salvini. 1996. "Nouvelles considérations sur le relief rupestre de la prétendue 'Niobe' du mont Sipyle." In *Collectanea orientalia: histoire, arts de l'espace et industrie de la terre. Études offertes en hommage à Agnès Spycket*, edited by H. Gasche and B. Hrouda. *Civilisations du Proche-Orient Série 1. Archéologie et environnement*, 3. Neuchâtel: Recherches et publications.
- André-Salvini, B., and M. Salvini. 2003. "Il monumento rupestre della 'Niobe' o 'Cibele' del Sipilo." In *Licia e Lidia prima dell'Ellenizzazione. Atti del Convegno internazionale Roma, 11–12 ottobre 1999*, edited by M. Giorgieri, M. Salvini, M.-C. Trémouille, and P. Vannicelli, 25–36. *Istituto di Studi sulle Civiltà dell'Egeo e del Vicino Oriente*. Roma: Consiglio Nazionale delle Ricerche. (Monografie Scientifiche. Serie Scienze Umane e Sociali.).
- Aro, S. 2003. "Art and Architecture." In *The Luwians*, edited by H.C. Melchert, 281–337. *Handbook of Oriental Studies* 68. Leiden/Boston: Brill.
- Bayne, N. 2000. *The Grey Wares of North-West Anatolia in the Middle and Late Bronze Age and the Early Iron Age and Their Relation to the Early Greek Settlements*. Bonn: Dr. R. Habelt.

- Life Dedicated to Urartu on the Shores of the Upper Sea, ed. H. Sağlamtimur, E. Abay, Z. Derin, A.Ü. Erdem, A. Batmaz, F. Dedeoğlu, M. Erdalkıran, M.B. Baştürk ve E. Konakçı, 87–102. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- André-Salvini, B. ve M. Salvini. 1996. "Nouvelles considérations sur le relief rupestre de la prétendue 'Niobe' du mont Sipyle." Şurada, *Collectanea orientalia: histoire, arts de l'espace et industrie de la terre. Études offertes en hommage à Agnès Spycket*, edited by H. Gasche and B. Hrouda. Civilisations du Proche-Orient Série 1, Archéologie et environnement, 3. Neuchâtel: Recherches et publications.
- André-Salvini, B. ve M. Salvini. 2003. "Il monumento rupestre della 'Niobe' o 'Cibele' del Sipilo." Şurada, Licia e Lidia prima dell' Ellenizzazione. Atti del Convegno internazionale Roma, 11–12 ottobre 1999, ed. M. Giorgieri, M. Salvini, M.-C. Trémouille ve P. Vannicelli, 25–36. Istituto di Studi sulle Civiltà dell' Egeo e del Vicino Oriente. Roma: Consiglio Nazionale delle Ricerche. (Monografie Scientifiche. Serie Scienze Umane e Sociali.).
- Aro, S. 2003. "Art and Architecture." Şurada, *The Luwians*, ed. H.C. Melchert, 281–337. Handbook of Oriental Studies 68. Leiden/Boston: Brill.
- Bayne, N. 2000. *The Grey Wares of North-West Anatolia in the Middle and Late Bronze Age and the Early Iron Age and Their Relation to the Early Greek Settlements*. Bonn: Dr. R. Habelt.
- Beckman, G. 1999. *Hittite Diplomatic Texts*. Second Edition. Ed. H.A. Hoffner, Jr. Society of Biblical Literature Writings from the Ancient World Series, Vol. 7. Atlanta: Scholars Press.
- Beekes, R.S.P. 2002. "The Prehistory of the Lydians, the Origin of the Etruscans, Troy and Aeneas." *Bibliotheca Orientalis* 59: 205–41.
- Beekes, R.S.P. 2003. "Luwians and Lydians." *Kadmos* 42: 47–9.
- Belhomme, L. 1936. "Sipylos I." *Türk Tarih, Arkeologya, ve Etnoğrafya Dergisi* 3: 217–24.
- Bryce, T.R. 2003. "History." Şurada, *The Luwians*, ed. H.C. Melchert, 27–127. Handbook of Oriental Studies 68. Leiden/Boston: Brill.
- Büyükkolancı, M. 2007. "Apasa, das alte Ephesos und Ayasuluk." Şurada, *Frühes Ionien: eine Bestandsaufnahme. Panionion-Symposion Güzelcamli*, 26. September–1. Oktober 1999, ed. J. Cobet, V. von Graeve, W.-D. Niemeier, ve K. Zimmermann, 21–26. Deutsches Archäologisches Institut. Milesische Forschungen, Bd. 5. Mainz am Rhein: Von Zabern.
- Beckman, G. 1999. *Hittite Diplomatic Texts*. Second Edition. Edited by H.A. Hoffner, Jr. *Society of Biblical Literature Writings from the Ancient World Series*, Vol. 7. Atlanta: Scholars Press.
- Beekes, R.S.P. 2002. "The Prehistory of the Lydians, the Origin of the Etruscans, Troy and Aeneas." *Bibliotheca Orientalis* 59: 205–41.
- Beekes, R.S.P. 2003. "Luwians and Lydians." *Kadmos* 42: 47–9.
- Belhom me, L. 1936. "Sipylos I." *Türk Tarih, Arkeologya, ve Etnoğrafya Dergisi* 3: 217–24.
- Bryce, T.R. 2003. "History." In *The Luwians*, edited by H.C. Melchert, 27–127. *Handbook of Oriental Studies* 68. Leiden/Boston: Brill.
- Büyükkolancı, M. 2007. "Apasa, das alte Ephesos und Ayasuluk." In *Frühes Ionien: eine Bestandsaufnahme. Panionion-Symposion Güzelcamli*, 26. September–1. Oktober 1999, edited by J. Cobet, V. von Graeve, W.-D. Niemeier, and K. Zimmermann, 21–26. Deutsches Archäologisches Institut. *Milesische Forschungen*, Bd. 5. Mainz am Rhein: Von Zabern.
- Büyükkolancı, M. 2008. "Selçuk Ayasuluk Tepesi (Eski Efes) 'Appasas' mı?" In *Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kültürleri Üzerine Yeni Araştırmalar*, edited by A. Erkanal-Öktü, S. Günel, and U. Deniz, 37–55. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Collignon, M. 1901. "Notes sur les fouilles de M. Paul Gaudin dans la Nécropole de Yortan en Mysie." *Comptes rendus de l'Académie des inscriptions et belles lettres*: 810–17.
- Cooney, K.C. 2008. "Report on the Lithic Finds from Intensive Survey at Bozyer." Internal Project Report Submitted to the Central Lydia Archaeological Survey; June 2008.
- Cooney, K.C. Forthcoming. "Central Lydian Lithic Technologies from the Paleolithic through the Bronze Age." In *The Landscapes of Lydia, Western Turkey: Preliminary Results of the Central Lydia Archaeological Survey, 2005–2007*, edited by C. Luke and C. H. Roosevelt.
- Çındarlı-Karaaslan, N. 2008. "Recent Investigations at Panaztepe Harbour Town." In *Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kültürleri Üzerine Yeni Araştırmalar*, edited by A. Erkanal-Öktü, S. Günel, and U. Deniz, 57–68. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Çilingiroğlu, A., and E. Abay. 2005. "Ulucak Höyük Excavations: New Results." *Mediterranean Archaeology and Archaeometry* 5 (3) (Special Issue): 5–21.

- Büyükkolancı, M. 2008. "Selçuk Ayasuluk Tepesi (Eski Efes) 'Appasas' mı?" Şurada, Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kültürleri Üzerine Yeni Araştırmalar, ed. A. Erkanal-Öktü, S. Günel, and U. Deniz, 37–55. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Collignon, M. 1901. "Notes sur les fouilles de M. Paul Gaudin dans la Nécropole de Yortan en Mysie." *Comptes rendus de l'Académie des inscriptions et belles lettres*: 810–17.
- Cooney, K.C. 2008. "Report on the Lithic Finds from Intensive Survey at Bozyer." Internal Project Report Submitted to the Central Lydia Archaeological Survey; June 2008.
- Cooney, K.C. (baskıda). "Central Lydian Lithic Technologies from the Paleolithic through the Bronze Age." Şurada, The Landscapes of Lydia, Western Turkey: Preliminary Results of the Central Lydia Archaeological Survey, 2005–2007, ed. C. Luke ve C. H. Roosevelt.
- Çındarlı-Karaaslan, N. 2008. "Recent Investigations at Panaztepe Harbour Town." Şurada, Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kültürleri Üzerine Yeni Araştırmalar, ed. A. Erkanal-Öktü, S. Günel, ve U. Deniz, 57–68. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Çilingiroğlu, A., ve E. Abay. 2005. "Ulucak Höyük Excavations: New Results." *Mediterranean Archaeology and Archaeometry* 5 (3) (Special Issue): 5–21.
- Çilingiroğlu, A., Z. Derin, E. Abay, H. Sağlamtimur, ve İ. Kayan. 2004. Ulucak Höyük: Excavations Conducted Between 1995 and 2002. *Ancient Near Eastern Studies Supplement* 15. Paris: Peeters.
- Çilingiroğlu, Ç. 2005. "The Concept of 'Neolithic Package': Considering its Meaning and Applicability." *Documenta Praehistorica* 32: 1–13.
- Çilingiroğlu, Ç. 2009. "Of Stamps, Loom Weights and Spindle Whorls: Contextual Evidence on the Function(s) of Neolithic Stamps from Ulucak, İzmir, Turkey." *Journal of Mediterranean Archaeology* 22 (1): 3–27.
- Derin, Z. 2009. "The Interpretation of the Change and Variations Observed in the Burial Customs at the Early Bronze Age in Western Anatolia." Şurada, Altan Çilingiroğlu'na Armağan Yukarı Denizin Kıyısında Urartu Krallığı'na Adanmış Bir Hayat/Studies in Honour of Altan Çilingiroğlu: A Life Dedicated to Urartu on the Shores of the Upper Sea, ed. H. Sağlamtimur, E. Abay, Z. Derin, A.Ü. Erdem, A. Batmaz, F. Dedeoğlu, M. Erdalkıran, M.B. Baştürk ve E. Konakçı, 257–68. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Çilingiroğlu, A., Z. Derin, E. Abay, H. Sağlamtimur, and İ. Kayan. 2004. *Ulucak Höyük: Excavations Conducted Between 1995 and 2002. Ancient Near Eastern Studies Supplement* 15. Paris: Peeters.
- Çilingiroğlu, Ç. 2005. "The Concept of 'Neolithic Package': Considering its Meaning and Applicability." *Documenta Praehistorica* 32: 1–13.
- Çilingiroğlu, Ç. 2009. "Of Stamps, Loom Weights and Spindle Whorls: Contextual Evidence on the Function(s) of Neolithic Stamps from Ulucak, İzmir, Turkey." *Journal of Mediterranean Archaeology* 22 (1): 3–27.
- Derin, Z. 2009. "The Interpretation of the Change and Variations Observed in the Burial Customs at the Early Bronze Age in Western Anatolia." In *Altan Çilingiroğlu'na Armağan Yukarı Denizin Kıyısında Urartu Krallığı'na Adanmış Bir Hayat/Studies in Honour of Altan Çilingiroğlu: A Life Dedicated to Urartu on the Shores of the Upper Sea*, edited by H. Sağlamtimur, E. Abay, Z. Derin, A.Ü. Erdem, A. Batmaz, F. Dedeoğlu, M. Erdalkıran, M.B. Baştürk, and E. Konakçı, 257–68. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Dinç, R. 1991. "Erdelli Höyük und die Bedeutung seiner Funde für die bronzezeitliche Geschichte des Manisa-Akhisar-Gebietes." *Istanbul Mitteilungen* 41: 25–38.
- Dinç, R. 1996. "1994 Yılı Akhisar-Kulaksızlar Mermer Idol Atölyesi Yüzey Araştırması." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 13: 11–41.
- Dinç, R. 1997. "Kulaksızlar Mermer Idol Atölyesi ve Çevre Araştırmaları." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 14: 255–82.
- Efe, T. 2003a. "Küllüoba and the Initial Stages of Urbanism in Western Anatolia." In *From Villages to Towns. Studies Presented to Ufuk Esin*, edited by M. Özdoğan, H. Hauptmann, and N. Başgelen, 265–82. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Publications.
- Efe, T. 2003b. "Pottery Distribution within the Early Bronze Age of Western Anatolia and its Implications upon Cultural, Political (and Ethnic?) Entities." In *Archaeological Essays in Honour of Homo amatus: Güven Arsebük*, edited by M. Özbaşaran, O. Tanındı, and A. Boratav, 87–103. İstanbul: Ege Yayınları.
- Efe, T. 2007. "The Theories of the 'Great Caravan Route' between Cilicia and Troy: the Early Bronze Age III Period in Inland Western Anatolia." *Anatolian Studies* 57: 47–64.
- Efe, T., and D.Ş.M. Ay Efe. 2007. "The Küllioba Excavations and the Cultural/Political Development of Western Anatolia before the Second Millennium BC." In *Belkis Dinçol ve Ali Dinçol' a Armağan*, edited by M. Doğan-Alparslan, M. Alparslan, and H. Peker, 251–67. İstanbul: Ege Yayınları.

- Dinç, R. 1991. "Erdelli Höyük und die Bedeutung seiner Funde für die bronzezeitliche Geschichte des Manisa-Akhisar-Gebietes." *Istanbuler Mitteilungen* 41: 25–38.
- Dinç, R. 1996. "1994 Yılı Akhisar-Kulaksızlar Mermer İdol Atölyesi Yüzey Araştırması." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 13: 11–41.
- Dinç, R. 1997. "Kulaksızlar Mermer İdol Atölyesi ve Çevre Araştırmaları." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 14: 255–82.
- Efe, T. 2003a. "Küllüoba and the Initial Stages of Urbanism in Western Anatolia." *Şurada, From Villages to Towns. Studies Presented to Ufuk Esin*, ed. M. Özdoğan, H. Hauptmann ve N. Başgelen, 265–82. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Publications.
- Efe, T. 2003b. "Pottery Distribution within the Early Bronze Age of Western Anatolia and its Implications upon Cultural, Political (and Ethnic?) Entities." *Şurada, Archaeological Essays in Honour of Homo amatus: Güven Arsebuk*, edited by M. Özbaşaran, O. Tanındı ve A. Boratav, 87–103. İstanbul: Ege Yayınları.
- Efe, T. 2007. "The Theories of the 'Great Caravan Route' between Cilicia and Troy: the Early Bronze Age III Period in Inland Western Anatolia." *Anatolian Studies* 57: 47–64.
- Efe, T. ve D.Ş.M. Ay Efe. 2007. "The Küllioba Excavations and the Cultural/Political Development of Western Anatolia before the Second Millennium BC." *Şurada, Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol' a Armağan*, ed. M. Doğan-Alparslan, M. Alparslan, and H. Peker, 251–67. İstanbul: Ege Yayınları.
- Ehringhaus, H. 2005. *Götter, Herrscher, Inschriften: die Felsreliefs der hethitischen Grossreichszeit in der Türkei. Mainz am Rhein: Von Zabern.*
- Ering, S. 1970. "Kula ve Adala Arasında Genç Volkan Reliyefi." *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi* 17: 7–31.
- Erkanal, A. ve H. Erkanal. 1983. "Vorbericht über die Grabungen 1979 im prähistorischen Klazomenai/Liman Tepe." *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1): 163–83.
- Erkanal, H. 2008. "Geç Tunç Çağı'nda Liman Tepe." *Şurada, Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kùltürleri Üzerine Yeni Araştırmalar*, ed. A. Erkanal-Öktü, S. Günel ve U. Deniz, 91–100. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Erkanal-Öktü, A. 2008. "The Late Bronze Age Cemeteries of Panaztepe." *Şurada, Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kùltürleri Üzerine Yeni Araştırmalar*, ed. A. Erkanal-Öktü, S. Günel ve U. Deniz, 69–90. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Ehringhaus, H. 2005. *Götter, Herrscher, Inschriften: die Felsreliefs der hethitischen Grossreichszeit in der Türkei.* Mainz am Rhein: Von Zabern.
- Ering, S. 1970. "Kula ve Adala Arasında Genç Volkan Reliyefi." *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi* 17: 7–31.
- Erkanal, A., and H. Erkanal. 1983. "Vorbericht über die Grabungen 1979 im prähistorischen Klazomenai/Liman Tepe." *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1): 163–83.
- Erkanal, H. 2008. "Geç Tunç Çağı'nda Liman Tepe." In *Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kùltürleri Üzerine Yeni Araştırmalar*, edited by A. Erkanal-Öktü, S. Günel, and U. Deniz, 91–100. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Erkanal-Öktü, A. 2008. "The Late Bronze Age Cemeteries of Panaztepe." In *Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kùltürleri Üzerine Yeni Araştırmalar*, edited by A. Erkanal-Öktü, S. Günel, and U. Deniz, 69–90. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Fıratlı, N. 1970. "Uşak-Selçukler Kazısı ve Çevre Araştırmaları 1966–1970." *Türk Arkeoloji Dergisi* 19 (2): 109–60.
- Foss, C., and G.M.A. Hanfmann. 1975. "Regional Setting and Urban Development." In *A Survey of Sardis and the Major Monuments Outside the City Walls*, edited by G.M.A. Hanfmann and J.C. Waldbaum, 17–34. *Archaeological Exploration of Sardis, Report 1*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- French, D.H. 1968. "Anatolia and the Aegean in the Third Millennium B.C." Unpublished Ph.D. diss., Cambridge University.
- French, D.H. 1969. "Prehistoric Sites in Northwest Anatolia II. The Balıkesir and Akhisar/Manisa Areas." *Anatolian Studies* 19: 41–98.
- Gündoğdu, H. 1984. *İbergama Müzesindeki Yortan Kapları.* Unpublished Honors Thesis, Ege University, İzmir, Turkey.
- Günel, S. 1999. *Panaztepe II: MÖ 2. bine tarihlendirilen Panaztepe seramiğinin Batı Anadolu ve Ege arkeolojisindeki yeri ve önemi/Die Keramik von Panaztepe und ihre Bedeutung für Westkleinasien und die Ägäis im 2. Jahrtausend.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Güterbock, H.G. 1956. "Notes on Some Hittite Monuments." *Anatolian Studies* 6: 53–6.
- Güterbock, H.G., and R.L. Alexander. 1983. "The Second Inscription on Mount Sipylus." *Anatolian Studies* 33: 29–32.

- Fıratlı, N. 1970. "Uşak-Selçukler Kazısı ve Çevre Araştırmaları 1966-1970." *Türk Arkeoloji Dergisi* 19 (2): 109-60.
- Foss, C., and G.M.A. Hanfmann. 1975. "Regional Setting and Urban Development." *Şurada, A Survey of Sardis and the Major Monuments Outside the City Walls*, ed. G.M.A. Hanfmann and J.C. Waldbaum, 17-34. Archaeological Exploration of Sardis, Report 1. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- French, D.H. 1968. "Anatolia and the Aegean in the Third Millennium B.C." (Yayımlanmamış doktora tezi), Cambridge University.
- French, D.H. 1969. "Prehistoric Sites in Northwest Anatolia II. The Balıkesir and Akhisar/Manisa Areas." *Anatolian Studies* 19: 41-98.
- Gündoğdu, H. 1984. "Bergama Müzesindeki Yortan Kapları." Yayımlanmamış lisans tezi, Ege University, İzmir, Turkey.
- Günel, S. 1999. Panaztepe II: MÖ 2. bine tarihlendirilen Panaztepe seramiğinin Batı Anadolu ve Ege arkeolojisindeki yeri ve önemi/Die Keramik von Panaztepe und ihre Bedeutung für Westkleinasien und die Ägäis im 2. Jahrtausend. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Güterbock, H.G. 1956. "Notes on Some Hittite Monuments." *Anatolian Studies* 6: 53-6.
- Güterbock, H.G. ve R.L. Alexander. 1983. "The Second Inscription on Mount Sipylus." *Anatolian Studies* 33: 29-32.
- Hanfmann, G.M.A. 1951. "Prehistoric Sardis." *Şurada, Studies Presented to David Moore Robinson on His Seventieth Birthday*, vol. 1, ed. G.E. Mylonas, 160-83. St. Louis: Washington University.
- Hanfmann, G.M.A. ve J.C. Waldbaum. 1970. "The Eleventh and Twelfth Campaigns at Sardis (1968, 1969)." *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 199: 7-58.
- Hansen, S. 2005. "Neolithic Figurines-East-West." *Şurada, How Did Farming Reach Europe? Anatolian-European Relations from the Second Half of the 7th through the First Half of the 6th Millennium CAL BC. Proceedings of the International Workshop, Istanbul, 20-22 May 2004*, ed. C. Lichter, 195-212. Byzas 2. Istanbul: Deutsches Archäologisches Institut.
- Hawkins, J. David. 1998. "Tarkasnawa King of Mira: 'Tarkondemos,' Boğazköy Sealings and Karabel." *Anatolian Studies* 48: 1-31.
- Heinhold-Krahmer, S. 1977. *Arzawa. Untersuchungen zu seiner Geschichte nach den hethitischen Quellen*. Heidelberg: Winter.
- Hanfmann, G.M.A. 1951. "Prehistoric Sardis." In *Studies Presented to David Moore Robinson on His Seventieth Birthday*, vol. 1, edited by G.E. Mylonas, 160-83. St. Louis: Washington University.
- Hanfmann, G.M.A., and J.C. Waldbaum. 1970. "The Eleventh and Twelfth Campaigns at Sardis (1968, 1969)." *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 199: 7-58.
- Hansen, S. 2005. "Neolithic Figurines-East-West." In *How Did Farming Reach Europe? Anatolian-European Relations from the Second Half of the 7th through the First Half of the 6th Millennium CAL BC. Proceedings of the International Workshop, Istanbul, 20-22 May 2004*, edited by C. Lichter, 195-212. Byzas 2. Istanbul: Deutsches Archäologisches Institut.
- Hawkins, J. David. 1998. "Tarkasnawa King of Mira: 'Tarkondemos,' Boğazköy Sealings and Karabel." *Anatolian Studies* 48: 1-31.
- Heinhold-Krahmer, S. 1977. *Arzawa. Untersuchungen zu seiner Geschichte nach den hethitischen Quellen*. Heidelberg: Winter.
- Hoffner, H.A., Jr. 2009. *Letters from the Hittite Kingdom*, edited by G.M. Beckman. *Writings from the Ancient World*, no. 15. Atlanta: Society of Biblical Literature.
- Hüryılmaz, H. 1997. "İçbatı Anadolu Bölgesi'nde Bulunan Yortan Mezarlık Kültürüne Ait Üç Kap." *Belleten* LXI (232): 499-522.
- Joukowsky, MS 1986. *Prehistoric Aphrodisias: An Account of the Excavations and Artifact Studies*. 2 vols. Providence, RI: Brown University, Center for Old World Archaeology and Art.
- Kamil, T. 1982. *A Yortan Cemetery in the Early Bronze Age of Western Anatolia*. BAR International Series, vol. 145. Oxford: British Archaeological Reports.
- Kappelman, J. 2008. "Brief Communication: First *Homo erectus* from Turkey and Implications for Migrations into Temperate Eurasia." *American Journal of Physical Anthropology* 135: 110-16.
- Kayan, İ. 1992. "Demirköprü Baraj Gölü Batı Kıyısında Çakallar Volkanizması ve Fosil İnsan Ayak İzleri." *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Ege Coğrafya Dergisi* 6: 1-32.
- Koçman, A. 2004. "Yanık Ülke'nin Doğal Anıtları: Kula Yöresi Volkanik Oluşumları." *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Ege Coğrafya Dergisi* 13: 5-15.
- Kuhn, S.L. 2009. "Was Anatolia a Bridge or a Barrier to Early Hominin Dispersals?" *Quaternary International* XXX: 1-2 (doi:10.1016/j.quaint.2009.07.012).

- Hoffner, H.A., Jr. 2009. Letters from the Hittite Kingdom, ed. G.M. Beckman. Writings from the Ancient World, no. 15. Atlanta: Society of Biblical Literature.
- Hüryılmaz, H. 1997. "İçbatı Anadolu Bölgesi'nde Bulunan Yortan Mezarlık Kültürüne Ait Üç Kap." *Belleten* LXI (232): 499–522.
- Joukowsky, MS 1986. Prehistoric Aphrodisias: An Account of the Excavations and Artifact Studies. 2 vols. Providence, RI: Brown University, Center for Old World Archaeology and Art.
- Kamil, T. 1982. A Yortan Cemetery in the Early Bronze Age of Western Anatolia. BAR International Series, vol. 145. Oxford: British Archaeological Reports.
- Kappelman, J. 2008. "Brief Communication: First Homo erectus from Turkey and Implications for Migrations into Temperate Eurasia." *American Journal of Physical Anthropology* 135: 110–16.
- Kayan, İ. 1992. "Demirköprü Baraj Gölü Batı Kıyısında Çakallar Volkanizması ve Fosil İnsan Ayak İzleri." *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Ege Coğrafya Dergisi* 6: 1–32.
- Koçman, A. 2004. "Yanık Ülke'nin Doğal Anıtları: Kula Yöresi Volkanik Oluşumları." *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Ege Coğrafya Dergisi* 13: 5–15.
- Kuhn, S.L. 2009. "Was Anatolia a Bridge or a Barrier to Early Hominid Dispersals?" *Quaternary International* XXX: 1–2 (doi:10.1016/j.quaint.2009.07.012).
- Lichter, C., ed. 2005a. How Did Farming Reach Europe? Anatolian-European Relations from the Second Half of the 7th through the First Half of the 6th Millennium CAL BC. Proceedings of the International Workshop, Istanbul, 20–22 May 2004. Byzas 2. Istanbul: Deutsches Archäologisches Institut.
- Lichter, C. 2005b. "Western Anatolia in the Late Neolithic and Early Chalcolithic: the Actual State of Research." *Şurada, How Did Farming Reach Europe? Anatolian-European Relations from the Second Half of the 7th through the First Half of the 6th Millennium CAL BC. Proceedings of the International Workshop, Istanbul, 20–22 May 2004*, ed. C. Lichter, 59–74. Byzas 2. Istanbul: Deutsches Archäologisches Institut.
- Lloyd, S., and J. Mellaart. 1965. *Beycesultan II*. London: British Institute of Archaeology at Ankara.
- Luke, C., and C.H. Roosevelt. 2009. "The Central Lydia Archaeological Survey: Documenting the Prehistoric through Iron Age Periods." *Şurada, Tree-Rings, Kings, and Old World Archaeology and Environment: Papers Presented in Honor of Peter Ian Kuniholm*, ed. S.W. Manning ve M.J. Bruce, 199–218. Oxford: Oxbow Books.
- Lichter, C., ed. 2005a. *How Did Farming Reach Europe? Anatolian-European Relations from the Second Half of the 7th through the First Half of the 6th Millennium CAL BC. Proceedings of the International Workshop, Istanbul, 20–22 May 2004*. Byzas 2. Istanbul: Deutsches Archäologisches Institut.
- Lichter, C. 2005b. "Western Anatolia in the Late Neolithic and Early Chalcolithic: the Actual State of Research." In *How Did Farming Reach Europe? Anatolian-European Relations from the Second Half of the 7th through the First Half of the 6th Millennium CAL BC. Proceedings of the International Workshop, Istanbul, 20–22 May 2004*, edited by C. Lichter, 59–74. Byzas 2. Istanbul: Deutsches Archäologisches Institut.
- Lloyd, S., and J. Mellaart. 1965. *Beycesultan II*. London: British Institute of Archaeology at Ankara.
- Luke, C., and C.H. Roosevelt. 2009. "The Central Lydia Archaeological Survey: Documenting the Prehistoric through Iron Age Periods." In *Tree-Rings, Kings, and Old World Archaeology and Environment: Papers Presented in Honor of Peter Ian Kuniholm*, edited by S.W. Manning and M.J. Bruce, 199–218. Oxford: Oxbow Books.
- Melchert, H.C. 2003. "Prehistory." In *The Luwians*, edited by H.C. Melchert, 8–26. *Handbook of Oriental Studies* 68. Leiden/Boston: Brill.
- Mellaart, J., and A. Murray. 1995. *Beycesultan III*. London: British Institute of Archaeology at Ankara.
- Meriç, R. 1987. "1985 Yılı Alaşehir Kazısı Çalışmaları." *Kazı Sonuçları Toplantısı* 8 (2): 259–71.
- Meriç, R. 1989. "1987 Yılı Alaşehir Kazısı." *Kazı Sonuçları Toplantısı* 10 (1): 157–70.
- Meriç, R. 1990. "1988 Yılı Alaşehir Kazısı." *Kazı Sonuçları Toplantısı* 11 (1): 179–90.
- Meriç, R. 1992. "1990 Yılı Alaşehir Kazısı." *Kazı Sonuçları Toplantısı* 13 (1): 227–35.
- Meriç, R. 1993a. "1991 Yılı Alaşehir Kazısı." *Kazı Sonuçları Toplantısı* 14 (2): 335–63.
- Meriç, R. 1993b. "Pre-Bronze Age settlements of west-central Anatolia (an extended abstract)." *Anatolica* 19: 143–50.
- Mitten, D.G., and G. Yügrüm. 1968. "Excavations at Ahlatlı Tepecik on the Gygean Lake, 1968." *Dergi* 17(1): 125–7.
- Mitten, D.G., and G. Yügrüm. 1971. "The Gygean Lake, 1969: Eski Balikhane, Preliminary Report." *Harvard Studies in Classical Philology* 75: 191–5.
- Mitten, D.G., and G. Yügrüm. 1974. "Ahlatlı Tepecik beside the Gygean Lake." *Archaeology* 27: 22–9.
- Mountjoy, P.A. 1998. "The East Aegean–West Anatolian Interface in the Late Bronze Age: Mycenaeans and the Kingdom of Ahhiyawa." *Anatolian Studies* 48: 33–67.

- Melchert, H.C. 2003. "Prehistory." Şurada, The Luwians, edited by H.C. Melchert, 8–26. Handbook of Oriental Studies 68. Leiden/Boston: Brill.
- Mellaart, J., and A. Murray. 1995. Beycesultan III. London: British Institute of Archaeology at Ankara.
- Meriç, R. 1987. "1985 Yılı Alaşehir Kazı Çalışmaları." Kazı Sonuçları Toplantısı 8 (2): 259–71.
- Meriç, R. 1989. "1987 Yılı Alaşehir Kazısı." Kazı Sonuçları Toplantısı 10 (1): 157–70.
- Meriç, R. 1990. "1988 Yılı Alaşehir Kazısı." Kazı Sonuçları Toplantısı 11 (1): 179–90.
- Meriç, R. 1992. "1990 Yılı Alaşehir Kazısı." Kazı Sonuçları Toplantısı 13 (1): 227–35.
- Meriç, R. 1993a. "1991 Yılı Alaşehir Kazısı." Kazı Sonuçları Toplantısı 14 (2): 335–63.
- Meriç, R. 1993b. "Pre-Bronze Age settlements of west-central Anatolia (an extended abstract)." *Anatolica* 19: 143–50.
- Mitten, D.G., ve G. Yügrüm. 1968. "Excavations at Ahlatlı Tepecik on the Gygean Lake, 1968." *Dergi* 17(1): 125–7.
- Mitten, D.G. ve G. Yügrüm. 1971. "The Gygean Lake, 1969: Eski Balıkhan, Preliminary Report." *Harvard Studies in Classical Philology* 75: 191–5.
- Mitten, D.G. ve G. Yügrüm. 1974. "Ahlatlı Tepecik beside the Gygean Lake." *Archaeology* 27: 22–9.
- Mountjoy, P.A. 1998. "The East Aegean–West Anatolian Interface in the Late Bronze Age: Mycenaeans and the Kingdom of Ahhiyawa." *Anatolian Studies* 48: 33–67.
- Nikolov, V. 2002. "Nochmals über die Kontakte zwischen Anatolien und dem Balkan im 6. Jt. v. Chr." Şurada, *Mauerschau. Festschrift für Manfred Korfmann*, ed. R. Aslan, S. Blum, G. Kastl, F. Schweizer ve D. Thumm, 673–78. Remshalden-Grunbach: B.A. Greiner.
- Ozansoy, F. 1972. "Türkiye Pleistosen Fossil İnsan Ayak İzleri." *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Dergisi* 72: 204–08.
- Otte, M., I. Yalçinkaya, H. Taşkıran, J. K. Kozłowski, O. Bar-Yosef ve P. Noiret. 1995. "The Anatolian Middle Paleolithic: New Research at Karain Cave." *Journal of Anthropological Research* 51 (4): 287–99.
- Özdoğan, M. 1989. "Neolithic Cultures of Northwestern Turkey: a General Appraisal of the Evidence and Some Considerations." Şurada, *Neolithic of Southeastern Europe and its Near Eastern Connections*, ed. S. Bökönyi. *Varia Archaeologica Hungarica*, 2. Budapest: Institute of Archaeology of the Hungarian Academy of Sciences.
- Pedley, J.G. 1968. *Sardis in the Age of Croesus*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Pullen, D.J. 2008. "Connecting the Early Bronze Age I and II Periods in the Aegean." Şurada, *The Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and the Early Bronze Age. Proceedings of the International Symposium, October 13th – 19th*
- Nikolov, V. 2002. "Nochmals über die Kontakte zwischen Anatolien und dem Balkan im 6. Jt. v. Chr." In *Mauerschau. Festschrift für Manfred Korfmann*, edited by R. Aslan, S. Blum, G. Kastl, F. Schweizer, and D. Thumm, 673–78. Remshalden-Grunbach: B.A. Greiner.
- Ozansoy, F. 1972. "Türkiye Pleistosen Fossil İnsan Ayak İzleri." *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Dergisi* 72: 204–08.
- Otte, M., I. Yalçinkaya, H. Taşkıran, J. K. Kozłowski, O. Bar-Yosef, and P. Noiret. 1995. "The Anatolian Middle Paleolithic: New Research at Karain Cave." *Journal of Anthropological Research* 51 (4): 287–99.
- Özdoğan, M. 1989. "Neolithic Cultures of Northwestern Turkey: a General Appraisal of the Evidence and Some Considerations." In *Neolithic of Southeastern Europe and its Near Eastern Connections*, edited by S. Bökönyi. *Varia Archaeologica Hungarica*, 2. Budapest: Institute of Archaeology of the Hungarian Academy of Sciences.
- Pedley, J.G. 1968. *Sardis in the Age of Croesus*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Pullen, D.J. 2008. "Connecting the Early Bronze Age I and II Periods in the Aegean." In *The Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and the Early Bronze Age. Proceedings of the International Symposium, October 13th – 19th 1997, Urla - İzmir (Turkey)*, edited by H. Erkanal, H. Hauptmann, V. Şahoğlu, and R. Tuncel, 447–59. Ankara University Research Center for Maritime Archaeology, No. 1. Ankara: Ankara University Press.
- Ramage, A. 1994. "Early Iron Age Sardis and Its Neighbors." In *Anatolian Iron Ages 3: Proceedings of the Third Anatolian Iron Ages Symposium, Van, 6–12 August 1990*, edited by A. Çilingiroğlu and D. French, 163–72. *BIAA Monograph* 16. London: British Institute of Archaeology at Ankara.
- Renfrew, C. 1969. "The Development and Chronology of the Early Cycladic Figurines." *American Journal of Archaeology* 73(1): 1–32.
- Roosevelt, C.H. 2003. "Lydian and Persian Period Settlement in Lydia." Unpublished Ph.D. diss., Cornell University.
- Roosevelt, C.H. 2007. "Central Lydia Archaeological Survey: 2005 Results." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 24 (2): 135–54.
- Roosevelt, C.H. 2009. *The Archaeology of Lydia, from Gyges to Alexander*. Cambridge/New York: Cambridge University Press.
- Roosevelt, C.H., and C. Luke. 2008. "Central Lydia Archaeological Survey: 2006 Results." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 25 (3): 305–26.

- 1997, Urla - İzmir (Turkey), ed. H. Erkanal, H. Hauptmann, V. Şahoğlu ve R. Tuncel, 447-59. Ankara University Research Center for Maritime Archaeology, No. 1. Ankara: Ankara University Press.
- Ramage, A. 1994. "Early Iron Age Sardis and Its Neighbors." Şurada, Anatolian Iron Ages 3: Proceedings of the Third Anatolian Iron Ages Symposium, Van, 6-12 August 1990, ed. A. Çilingiroğlu ve D. French, 163-72. BIAA Monograph 16. London: British Institute of Archaeology at Ankara.
- Renfrew, C. 1969. "The Development and Chronology of the Early Cycladic Figurines." *American Journal of Archaeology* 73(1): 1-32.
- Roosevelt, C.H. 2003. "Lydian and Persian Period Settlement in Lydia." (yayımlanmamış doktora tezi), Cornell University.
- Roosevelt, C.H. 2007. "Central Lydia Archaeological Survey: 2005 Results." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 24 (2): 135-54.
- Roosevelt, C.H. 2009. *The Archaeology of Lydia, from Gyges to Alexander*. Cambridge/New York: Cambridge University Press.
- Roosevelt, C.H., ve C. Luke. 2008. "Central Lydia Archaeological Survey: 2006 Results." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 25 (3): 305-26.
- Roosevelt, C.H., ve C. Luke. 2009. "Central Lydia Archaeological Survey: 2007 Results." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 26 (2): 433-50.
- Şahin, M., B. Dinçer, ve T. Zimmermann. 2009. "Neue Fundplätze des älteren Paläolithikums bei Bursa in Nordwestanatolien (Türkei)." *Archäologisches Korrespondenzblatt* 39 (2): 153-62.
- Şahoğlu, V. 2004. "Interregional Contacts around the Aegean During the Early Bronze Age: New Evidence from the İzmir Region." *Anadolu/Anatolia* 27: 97-120.
- Şahoğlu, V. 2005. "The Anatolian Trade Network and the İzmir Region during the Early Bronze Age." *Oxford Journal of Archaeology* 24 (4): 339-61.
- Şahoğlu, V. 2008. "Liman Tepe and Bakla Tepe: New Evidence for the Relations between the İzmir Region, the Cyclades and the Greek Mainland during the Late Fourth and Third Millennia BC." Şurada, *The Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and the Early Bronze Age. Proceedings of the International Symposium, October 13th-19th 1997, Urla - İzmir (Turkey)*, ed. H. Erkanal, H. Hauptmann, V. Şahoğlu, ve R. Tuncel, 483-501. Ankara University Research Center for Maritime Archaeology, No. 1. Ankara: Ankara University Press.
- Roosevelt, C.H., and C. Luke. 2009. "Central Lydia Archaeological Survey: 2007 Results." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 26 (2): 433-50.
- Şahin, M., B. Dinçer, and T. Zimmermann. 2009. "Neue Fundplätze des älteren Paläolithikums bei Bursa in Nordwestanatolien (Türkei)." *Archäologisches Korrespondenzblatt* 39 (2): 153-62.
- Şahoğlu, V. 2004. "Interregional Contacts around the Aegean During the Early Bronze Age: New Evidence from the İzmir Region." *Anadolu/Anatolia* 27: 97-120.
- Şahoğlu, V. 2005. "The Anatolian Trade Network and the İzmir Region during the Early Bronze Age." *Oxford Journal of Archaeology* 24 (4): 339-61.
- Şahoğlu, V. 2008. "Liman Tepe and Bakla Tepe: New Evidence for the Relations between the İzmir Region, the Cyclades and the Greek Mainland during the Late Fourth and Third Millennia BC." In *The Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and the Early Bronze Age. Proceedings of the International Symposium, October 13th-19th 1997, Urla - İzmir (Turkey)*, edited by H. Erkanal, H. Hauptmann, V. Şahoğlu, and R. Tuncel, 483-501. Ankara University Research Center for Maritime Archaeology, No. 1. Ankara: Ankara University Press.
- Seeher, J. 1990. "Coşkuntepe-Anatolisches Neolithikum am Nordostufer der Ägäis." *Istanbuler Mitteilungen* 40: 9-15.
- Slimak, L., S.L. Kuhn, H. Roche, D. Muralis, H. Buitenhuis, N. Balkan-Atlı, D. Binder, C. Kuzucuoğlu, and H. Guillouli. 2008. "Kaletepe Deresi 3 (Turkey): Archaeological Evidence for Early Human Settlement in Central Anatolia." *Journal of Human Evolution* 54: 99-111.
- Spier, J. 1983. "Prehistoric and Protohistoric Periods." In *Sardis from Prehistoric to Roman Times. Results of the Archaeological Exploration of Sardis, 1958-1975*, edited by G.M.A. Hanfmann, 17-25. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Starke, F. 1997. "Troia im Kontext des historisch-politischen und sprachlichen Umfeldes Kleinasiens im 2. Jahrtausend." *Studia Troica* 7: 446-87.
- Starke, F. 2007. "Sēa." In *Brill's New Pauly*, edited by H. Cancik and H. Schneider. Brill Online. <http://www.brillonline.nl/subscriber/entry?entry=bnpe806310>.
- Steadman, S.R. 1995. "Prehistoric Interregional Interaction in Anatolia and the Balkans: An Overview." *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 299/300: 13-32.

- Seeher, J. 1990. "Coşkuntepe-Anatolisches Neolithikum am Nordostufer der Ägäis." *Istanbuler Mitteilungen* 40: 9–15.
- Slimak, L., S.L. Kuhn, H. Roche, D. Mouralis, H. Buitenhuis, N. Balkan-Atlı, D. Binder, C. Kuzucuoglu, ve H. Guil-loui. 2008. "Kaletepe Deresi 3 (Turkey): Archaeological Evidence for Early Human Settlement in Central Anatolia." *Journal of Human Evolution* 54: 99–111.
- Spier, J. 1983. "Prehistoric and Protohistoric Periods." Şurada, Sardis from Prehistoric to Roman Times. Results of the Archaeological Exploration of Sardis, 1958–1975, ed. by G.M.A. Hanfmann, 17–25. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Starke, F. 1997. "Troia im Kontext des historisch-politischen und sprachlichen Umfeldes Kleinasien im 2. Jahrtausend." *Studia Troica* 7: 446–87.
- Starke, F. 2007. "Sêa." In Brill's New Pauly, edited by H. Cancik and H. Schneider. Brill Online. http://www.brillonline.nl/subscriber/entry?entry=bnp_e806310.
- Steadman, S.R. 1995. "Prehistoric Interregional Interaction in Anatolia and the Balkans: An Overview." *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 299/300: 13–32.
- Stefanini, R. 2002. "Toward a Diachronic Reconstruction of the Linguistic Map of Ancient Anatolia." Şurada, *Anatolia Antica. Studi in memoria di Fiorella Imparati*, ed. S. de Martino and F. Pecchioli Daddi, 783–806. Eothen 11. Florence: LoGisma Editore.
- Steiner, G. 2007. "The Case of Wiluša and Ahhiyawa." *Bibliotheca Orientalis* 64 (5–6): 590–611.
- Takaoglu, T. 2002. "Chalcolithic Marble Working at Kulaksızlar in Western Anatolia." *TÜBA-AR* 5: 71–93.
- Takaoglu, T. 2004a. "Interactions in the Fifth Millennium B.C. Eastern Aegean: New Evidence." *Anatolia Antiqua* 12: 1–6.
- Takaoglu, T. 2004b. "Early Cycladic Presence in Central-Western Anatolia: Evidence of Stone Bowls." *Anadolu/Anatolia* 26: 65–72.
- Takaoglu, T. 2004c. "Moralı: A Neolithic Mound in Central-Western Anatolia." Şurada, *Anadolu'da Doğdu: 60. Yaşında Fahri Işık'a Armağan/Festschrift für Fahri Işık zum 60. Geburtstag*, ed. T. Korkut, 743–51. İstanbul: Ege Yayınları.
- Takaoglu, T. 2005. *A Chalcolithic Marble Workshop at Kulaksızlar in Western Anatolia: An Analysis of Production and Craft Specialization*. BAR International Series, vol. 1358. Oxford: Archaeopress.
- Stefanini, R. 2002. "Toward a Diachronic Reconstruction of the Linguistic Map of Ancient Anatolia." In *Anatolia Antica. Studi in memoria di Fiorella Imparati*, edited by S. de Martino and F. Pecchioli Daddi, 783–806. Eothen 11. Florence: LoGisma Editore.
- Steiner, G. 2007. "The Case of Wiluša and Ahhiyawa." *Bibliotheca Orientalis* 64 (5–6): 590–611.
- Takaoglu, T. 2002. "Chalcolithic Marble Working at Kulaksızlar in Western Anatolia." *TÜBA-AR* 5: 71–93.
- Takaoglu, T. 2004a. "Interactions in the Fifth Millennium B.C. Eastern Aegean: New Evidence." *Anatolia Antiqua* 12: 1–6.
- Takaoglu, T. 2004b. "Early Cycladic Presence in Central-Western Anatolia: Evidence of Stone Bowls." *Anadolu/Anatolia* 26: 65–72.
- Takaoglu, T. 2004c. "Moralı: A Neolithic Mound in Central-Western Anatolia." In *Anadolu'da Doğdu: 60. Yaşında Fahri Işık'a Armağan/Festschrift für Fahri Işık zum 60. Geburtstag*, edited by T. Korkut, 743–51. İstanbul: Ege Yayınları.
- Takaoglu, T. 2005. *A Chalcolithic Marble Workshop at Kulaksızlar in Western Anatolia: An Analysis of Production and Craft Specialization*. BAR International Series, vol. 1358. Oxford: Archaeopress.
- van den Hout, T. 2003. "Maeonien und Maddunašša: zur Frühgeschichte des Lydischen." In *Licia e Lidia prima dell' Ellenizzazione. Atti del Convegno internazionale Roma, 11–12 ottobre 1999*, edited by M. Giorgieri, M. Salvini, M.-C. Trémouille, and P. Vannicelli, 301–10. Istituto di Studi sulle Civiltà dell' Egeo e del Vicino Oriente. Roma: Consiglio Nazionale delle Ricerche. (Monografie Scientifiche. Serie Scienze Umane e Sociali).
- Warner, J. L. 1994. *Elmalı-Karataş II. The Early Bronze Age Village of Karataş*. Bryn Mawr, PA: Bryn Mawr College.
- Westaway, R., H. Guillou, S. Yurtmen, A. Beck, D. Bridgland, T. Demir, S. Scaillet, and G. Rowbotham. 2006. "Late Cenozoic Uplift of Western Turkey: Improved Dating of the Kula Quaternary Volcanic Field and Numerical Modelling of the Gediz River Terrace Staircase." *Global and Planetary Change* 51: 131–71.
- Wheeler, T.S. 1974. "Early Bronze Age Burial Customs in Western Anatolia." *American Journal of Archaeology* 78: 414–25.
- Widmer, P. 2004. "Λυδία: Ein Toponym zwischen Orient und Okzident." *Historische Sprachforschung* 117.2: 197–203.

- Van den Hout, T. 2003. "Maeonien und Maddunašša: zur Frühgeschichte des Lydischen." In *Licia e Lidia prima dell'Ellenizzazione. Atti del Convegno internazionale Roma, 11-12 ottobre 1999*, ed. M. Giorgieri, M. Salvini, M.-C. Trémouille, and P. Vannicelli, 301-10. Istituto di Studi sulle Civiltà dell'Egeo e del Vicino Oriente. Roma: Consiglio Nazionale delle Ricerche. (Monografie Scientifiche. Serie Scienze Umane e Sociali).
- Warner, J. L. 1994. *Elmalı-Karataş II. The Early Bronze Age Village of Karataş*. Bryn Mawr, PA: Bryn Mawr College.
- Westaway, R., H. Guillou, S. Yurtmen, A. Beck, D. Bridgland, T. Demir, S. Scaillet ve G. Rowbotham. 2006. "Late Cenozoic Uplift of Western Turkey: Improved Dating of the Kula Quaternary Volcanic Field and Numerical Modelling of the Gediz River Terrace Staircase." *Global and Planetary Change* 51: 131-71.
- Wheeler, T.S. 1974. "Early Bronze Age Burial Customs in Western Anatolia." *American Journal of Archaeology* 78: 414-25.
- Widmer, P. 2004. "Λυδία: Ein Toponym zwischen Orient und Okzident." *Historische Sprachforschung* 117.2: 197-203.
- Yakubovich, I.S. 2008. "Sociolinguistics of the Luvian Language." (yayımlanmamış doktora tezi), University of Chicago.
- Zimmermann, T. 2007. "Anatolia and the Balkans, Once Again – Ring-Shaped Idols from Western Asia and a Critical Reassessment of Some 'Early Bronze Age' Items from İkiztepe, Turkey." *Oxford Journal of Archaeology* 26 (1): 25-33.
- Zimmermann, T., A. Banerjee, and J. Huth. 2003. "Frühe Steinwerkzeuge aus anatolien archäologische und mineralogische Untersuchungen." *Archäologisches Korrespondenzblatt* 33: 57-74.

- Yakubovich, I.S. 2008. "Sociolinguistics of the Luvian Language." Unpublished Ph.D. diss., University of Chicago.
- Zimmermann, T. 2007. "Anatolia and the Balkans, Once Again – Ring-Shaped Idols from Western Asia and a Critical Reassessment of Some 'Early Bronze Age' Items from İkiztepe, Turkey." *Oxford Journal of Archaeology* 26 (1): 25-33.
- Zimmermann, T., A. Banerjee, and J. Huth. 2003. "Frühe Steinwerkzeuge aus anatolien archäologische und mineralogische Untersuchungen." *Archäologisches Korrespondenzblatt* 33: 57-74.